

Karl Marx

Kritikk av Gotha-programmet

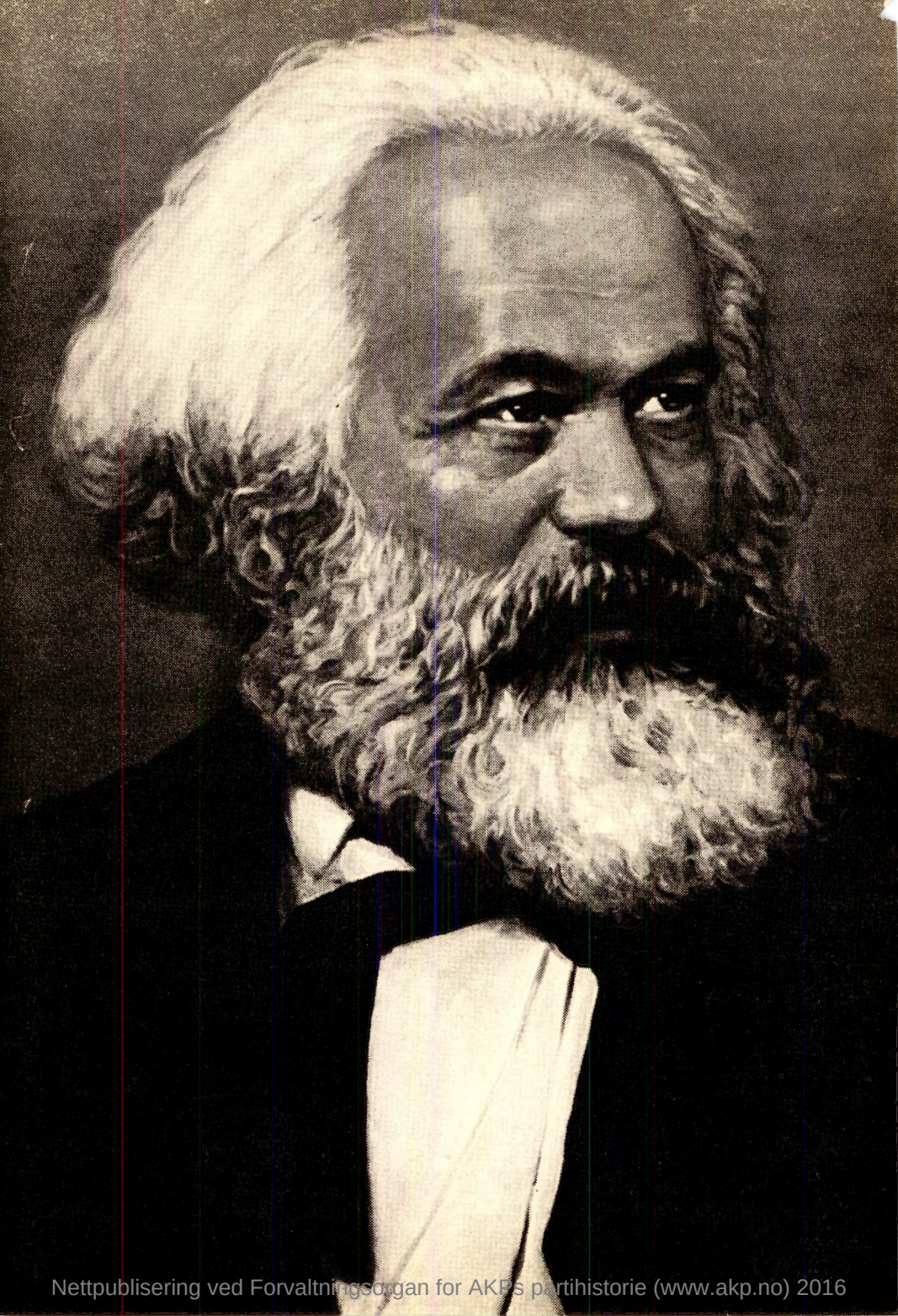

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Kritikk av Gothaprogrammet

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Karl Marx

Kritikk av Gothaprogrammet

Forlaget Oktober A/S
Oslo 1977

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Karl Marx: Kritikk av Gothaprogrammet
Oversatt fra tysk

© Forlaget Oktober A/S, Oslo 1977

1. opplag, oktober 1977, 5000
Trykt i offset hos A/S Duplotrykk

ISBN 82-7094-186-7

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Innhold

Forord av Friedrich Engels s. 9
Marx til Wilhelm Bracke, 5. mai 1975 s. 11
Margnotater til programmet til Det tyske arbeiderpartiet
I. s. 13
II. s. 22
III. s. 24
IV. s. 25

Engels om Gothaprogrammet
Engels til August Bebel, 18.—28. mars 1875 s. 33
Engels til Wilhelm Bracke, 12. oktober 1875 s. 39
Engels til August Bebel, 11. oktober 1875 s. 42
Engels til Karl Kautsky, 7. januar 1891 s. 44
Engels til Karl Kautsky, 15. januar 1891 s. 45
Engels til Karl Kautsky, 3. februar 1891 s. 46
Engels til Karl Kautsky, 11. februar 1891 s. 48
Engels til Friedrich Adolph Sorge, 11. februar 1891 s. 50
Engels til Karl Kautsky, 23. februar 1891 s. 51
Engels til Friedrich Adolph Sorge, 4. mars 1891 s. 54
Engels til August Bebel, 1.—2. mai 1891 s. 55

Tillegg
Programmet til Det sosialdemokratiske arbeiderpartiet s. 59
(vedtatt i Eisenach 1869)
Programmet til Tysklands sosialistiske arbeiderparti
(vedtatt i Gotha i 1875) s. 61

Noter s. 63

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

MERKNAD FRA FORLAGET

Denne utgava av «Kritikk av Gothaprogrammet» er oversatt etter den tyskspråklige utgava fra Forlaget for fremmede språk, Peking 1971.

I den utgava vi har bygd på, er Forord av Engels, Marx' brev til Bracke og «Margnotater til programmet til Det tyske arbeiderpartiet» gjengitt etter teksten i Marx/Engels: «Ausgewählte Werke in zwei Bänden», b. II, Berlin 1953, og jamført med andre tyske utgaver. Breva fra Engels er gjengitt etter de tyske originalene. Når det gjelder breva fra Engels har vi skrevet navn på personer, aviser osv. som står forkorta i originalen fullt ut, uten å markere forkortelsene.

Tillegget bak i boka — de to programtekstene fra Eisenach 1869 og Gotha 1875 — er også oversatt fra Peking-utgava 1971. Notene følger også i hovedsak den utgava.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

KARL MARX:
KRITIKK AV GOTHAPROGRAMMET[1]

«Kritikken av Gothaprogrammet» blei skrevet av Karl Marx fra begynnelsen av mai 1875 og offentliggjort i «Neue Zeit», 1891, b. I, nr. 18.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

FORORD AV FRIEDRICH ENGELS

Det manuskriptet som offentliggjøres her — både følgeskrivet til Bracke og kritikken av programutkastet — blei sendt til Bracke i 1875 like før samlingskongressen i Gotha[2], for at han skulle gjøre Geib, Auer, Bebel og Liebknecht kjent med det, og deretter sende det tilbake til Marx. Ettersom partikongressen i Halle[3] har satt diskusjonen om Gothaprogrammet på dagsordenen for partiet, ville jeg føle det som å begå underslag om jeg holdt dette viktige — kanskje det viktigste — dokumentet i denne diskusjonen borte fra offentligheten enda lenger.

Men manuskriptet har også ei anna og mer vidtrekkende betydning. For første gang framstilles her klart og fast det standpunktet Marx tok til den retninga Lassalle slo inn på etter at han kom med i agitasjonen, og det både når det gjelder de økonomiske prinsippa og taktikken til Lassalle.

Den hensynsløse skarpheten som programutkastet her blir analysert med, den ubønnhørlige måten de oppnådde resultata blir satt fram på og svakhetene i utkastet blir avslørt på, kan i dag, etter femten år, ikke såre noen lenger. Utprega Lassalle-tilhengere fins nå bare i utlandet som spredte levninger, og i Halle har til og med opphavsmennene til Gothaprogrammet gitt det opp som tvers igjennom utilstrekkelig.

Likevel har jeg utelatt noen personlige skarpe uttrykk og meninger der dette har vært uten betydning for saka, og erstatta dem med prikker. Marx ville ha gjort dette sjøl dersom han hadde offentliggjort manuskriptet i dag. Det voldsomme språket som forekommer noen steder, blei provosert fram av to forhold. For det første var Marx og jeg vokst mer intimt sammen med den tyske bevegelsen enn med noen annen bevegelse. Det avgjorte tilbakeskrittet som dette programutkastet la for dagen måtte altså opprøre oss særlig sterkt. Og for det andre lå vi den gangen, knapt to år etter Internasjonalens kongress i Haag,[4] i vold-

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

som kamp med Bakunin og anarkistene hans, som gjorde oss ansvarlig for alt som skjedde i arbeiderrørsla i Tyskland. Derfor måtte vi rekne med å bli pådytta det hemmelige farskapet til dette programmet også. Slike hensyn faller bort nå, og dermed blir det ikke nødvendig å ta med de omtalte uttrykka.

Også på grunn av presselova er noen setninger bare blitt antyda med prikker. Der jeg har vært nødt til å velge et mildere uttrykk, er det satt i skarpe klammer. For øvrig er teksten gjengitt ordrett.

London, 6. januar 1891 Fr. Engels

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

MARX TIL WILHELM BRACKE

London, 5. mai 1875

Kjære Bracke!

De kritiske randbemerkningene til samlingsprogrammet som følger under, ber jeg Dem være så snill å gi Geib, Auer, Bebel og Liebknecht til gjennomsyn, etter at De sjøl har lest dem. Jeg har alt for mye å gjøre og må allerede arbeide mye mer enn det legen har foreskrevet meg. Det har derfor ikke på noen måte vært noen «fornøyelse» å skrive en så lang epistel. Det var likevel nødvendig for at de partivennene som denne meddelelsen er bestemt for, ikke seinere skal misoppfatte de skritt jeg kommer til å ta.

Etter at samlingskongressen er over, vil nemlig Engels og jeg offentliggjøre ei kort erklæring som viser at vi står helt fjernt fra det nevnte prinsipprogrammet, og ikke har noe med det å gjøre.

Dette er absolutt nødvendig fordi en i utlandet har den oppfatninga (— den fullstendig feilaktige oppfatninga —) som blir omhyggelig næret av partifiendene, at vi leder bevegelsen til det såkalte Eisenachpartiet i hemmelighet herfra. Så seint som i et russisk skrift[5] som nylig kom ut, gjør f.eks. Bakunin meg ansvarlig ikke bare for alle programma osv. for dette partiet, men til og med for hvert skritt som Liebknecht har tatt fra den dagen han begynte å samarbeide med Folkepartiet.[6]

Bortsett fra dette er det mi plikt å ikke godkjenne, ikke en gang ved diplomatisk taushet, et program som jeg er overbevist om er fullstendig forkastelig og demoraliserende for partiet.

Hvert skritt av virkelig bevegelse er mer verdt enn et dusin program. Når en altså ikke kunne gå *ut over* Eisenachprogrammet — og omstendighetene i tida tillot ikke det — så burde en rett og slett ha blitt enig om å gå til aksjon mot den felles fienden. Lager en derimot prinsipprogram (istedenfor å utsette dette til et tidspunkt da det har vært forberedt gjennom lengre tids felles virksomhet), så reiser en merkesteiner

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

for all verden, som den måler nivået i partibevegelsen på. Lassalle-lederne kom fordi forholda tvang dem til det. Dersom en hadde forklart dem på forhand at en ikke ville innlate seg på høkring med prinsippa, hadde de *vært nødt* til å nøye seg med et aksjonsprogram eller en organisasjonsplan for felles aksjon. Men i stedet tillater en dem å troppe opp væpna med mandat, godkjenner på si side disse mandata som bindende, og overgir seg altså på nåde og unåde til folk som sjøl trenger hjelp. For å sette krona på verket holder disse på ny en kongress *før kompromisskongressen,* mens ens eget parti holder sin kongress *post festum.** En ville tydeligvis undertrykke all kritikk og ikke gi sitt eget parti tid til ettertanke. En veit at bare den kjensgjerninga at samlinga skjer er tilfredsstillende for arbeiderne, men en tar feil dersom en trur at denne øyeblikkelige framgangen ikke er kjøpt for dyrt.

For øvrig er programmet helt udugelig, også om en ser bort fra kanoniseringa av de lassallske trusartiklene.

Jeg kommer i nærmeste framtid til å sende Dem de siste delene av den franske utgava av «Kapitalen». Trykkinga blei forsinka i lengre tid på grunn av den franske regjeringas forbud. Den blir ferdig denne uka eller i begynnelsen av neste. Har De fått de seks tidligere delene? Kunne De også være så vennlig å la meg få adressa til Bernhard Becker, som jeg også må sende de siste delene[7] til?

«Volksstaat»-bokhandelen[8] er noe for seg sjøl. Til dags dato har jeg f.eks. ikke fått et eneste eksemplar av «Kommunistprosessen i Köln».[9]

Med beste hilsen
Deres Karl Marx

* etterpå (egentlig *etter selskapet,* latin)

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

MARGNOTATER TIL PROGRAMMET TIL DET TYSKE ARBEIDERPARTIET

1. «Arbeidet er kilden til all rikdom og all kultur, *og ettersom* nyttig arbeid bare er mulig i samfunnet og gjennom samfunnet, tilhører arbeidsutbyttet uavkorta og med lik rett alle samfunnsmedlemmer.»

Første del av paragrafen: «Arbeidet er kilden til all rikdom og kultur.»

Arbeidet er *ikke kilden* til all rikdom. *Naturen* er like mye kilden til bruksverdiene (og den materielle rikdommen består vel av slike bruksverdier!) som arbeidet, som i seg sjøl bare er ytringa av ei naturkraft, den menneskelige arbeidskrafta. Denne frasen finner en i alle ABC-bøker, og den er riktig forsåvidt som det er *underforstått* at arbeidet blir utført med de redskapa og midla som trengs. Men et sosialistisk program må ikke tillate slike borgerlige talemåter og fortie de *vilkåra* som ene og alene gir dem mening. Og all den tid mennesket fra første stund forholder seg som eier av naturen, som er urkilden til alle arbeidsmiddel og redskap, og opptrer overfor naturen som en eier, blir arbeidet som mennesket utfører kilde til bruksverdier, altså også til rikdom. Borgerne har svært gode grunner når de dikter opp at arbeidet har *overnaturlig skaperkraft*. For nettopp av det at arbeidet er betinga av naturen følger det at det mennesket som ikke har noen annen eiendom enn arbeidskrafta si, under alle samfunns- og kulturtilstander må være slave for andre mennesker, som har gjort seg til eiere av de materielle arbeidsvilkåra. Han kan bare arbeide med deres tillatelse, altså bare leve med deres tillatelse.

La oss nå forlate setninga slik den står og går, eller snarere halter. Hva kunne en ha venta seg som slutning? Åpenbart dette:

«Ettersom arbeidet er kilden til all rikdom, kan heller ikke noen i samfunnet tilegne seg rikdom på en annen måte enn som produkt av ar-

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

beid. Dersom han altså ikke sjøl arbeider, lever han av andres arbeid og tilegner seg også sin kultur på bekostning av andres arbeid.

Istedenfor dette blir det her føyd til ei anna setning ved hjelp av ordskruen «og ettersom», for å kunne trekke ei slutning ut fra denne setninga og ikke fra den første.

Andre del av paragrafen: «Nyttig arbeid er bare mulig i samfunnet og gjennom samfunnet.»

Ifølge den første setninga var arbeidet kilden til all rikdom og all kultur, altså er heller ikke noe samfunn mulig uten arbeid. Nå får vi vite det motsatte, at ikke noe «nyttig» arbeid er mulig uten samfunn.

En kunne like gjerne ha sagt at bare i samfunnet kan nytteløst arbeid, og til og med arbeid som er allmenskadelig, bli ei næringsgrein, at bare i samfunnet kan en leve av lediggang, osv. osv. Kort sagt, en kunne like godt ha skrevet av hele Rousseau.

Og hva er «nyttig» arbeid? Vel bare det arbeidet som frambringer den tilsikta nytteeffekten. En villmann — og mennesket er en villmann etter at det har opphørt å være ape — som slår i hjel et dyr med en stein, som samler frukter osv., han utfører «nyttig» arbeid.

For det tredje: Slutninga: «Og ettersom nyttig arbeid bare er mulig i samfunnet og gjennom samfunnet, tilhører arbeidsutbyttet uavkorta og med lik rett alle samfunnsmedlemmer.»

Ei nydelig slutning! Dersom det nyttige arbeidet bare er mulig i samfunnet og gjennom samfunnet, tilhører arbeidsutbyttet samfunnet, og av dette arbeidsutbyttet tilfaller bare den delen som ikke er nødvendig for å opprettholde «vilkåret» for arbeidet, dvs. samfunnet, den enkelte arbeideren.

Denne setninga har i virkeligheten også til alle tider blitt gjort gjeldende av forsvarerne av *den eksisterende samfunnstilstanden.* Først kommer regjeringas krav med alt det som knytter seg til det, for den er det samfunnsmessige organet for å opprettholde samfunnsordninga. Så kommer krava fra privateiendom* av forskjellig slag, for de forskjellige typene privateiendom er samfunnets grunnlag, osv. En ser at en kan snu og vende slike tomme fraser som en vil.

Noen som helst fornuftig sammenheng får første og andre del av paragrafen bare i denne forma:

«Kilde til rikdom og kultur blir arbeidet bare når det er samfunnsmessig arbeid,» eller, og det er det samme, «i og gjennom samfunnet.»

---

* I den tyske utgava, Marx/Engels *verker,* b. 19: Privateiere.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Denne setninga er uomtvistelig riktig, for sjøl om det isolerte arbeidet (forutsatt at de materielle vilkåra er til stede) også kan skape bruksverdier, så kan det verken skape rikdommer eller kultur.

Men like uomtvistelig er den andre setninga:

«I samme grad som arbeidet utvikler seg samfunnsmessig og dermed blir kilde til rikdom og kultur, utvikler det seg fattigdom og elendighet hos arbeiderne, og rikdom og kultur hos dem som ikke arbeider.»

Dette er loven for all historie fram til i dag. Istedenfor å komme med allmenne talemåter om «arbeid*et*» og «samfunn*et*», burde en her påvise bestemt hvordan det i det nåværende kapitalistiske samfunnet endelig er blitt skapt materielle osv. vilkår som gjør det mulig og tvingende nødvendig for arbeiderne å bryte denne samfunnsmessige* forbannelsen.

Men i virkeligheten står hele denne stilistisk og innholdsmessig mislykka paragrafen bare der for at en skal kunne skrive Lassalles stikkord om «uavkorta arbeidsutbytte» som parole øverst på partifana. Jeg kommer seinere tilbake til «arbeidsutbyttet», «dikeretten» osv. ettersom samme sak kommer igjen i ei noe anna form.

> 2. «I dagens samfunn har kapitalistklassen monopol på arbeidsmidla. Arbeiderklassens avhengighet er betinga av dette, og den er årsaka til fattigdommen og trelldommen i alle former.»

Setninga, som er tatt fra Internasjonalens vedtekter, er feilaktig i denne «forbedra» utgava.

I dagens samfunn er arbeidsmidla grunneiernes *og* kapitalistenes monopol (monopolet på grunneiendom er til og med grunnlaget for kapitalmonopolet). Internasjonalens vedtekter nevner på vedkommende sted verken den ene eller andre klassen av monopolister. Det snakker om *«monopolet på arbeidsmidla, dvs. kildene til livets opphold»*. Tillegget *«kildene til livets opphold»* viser godt nok at jord og grunn er rekna med blant arbeidsmidla.

Forbedringa blei gjort fordi Lassalle av grunner som nå er alminnelig kjent *bare* angreip kapitalistklassen og ikke grunneierne. I England er kapitalisten som oftest ikke engang eier av den grunnen og jorda som fabrikken hans står på.

> 3. «Frigjøringa av arbeidet krever at arbeidsmidla blir opphøyd til felleseie for samfunnet og at det blir ei kooperativ regulering av totalarbeidet med rettferdig fordeling av arbeidsutbyttet.»

---

* I den tyske utgava, Marx/Engels *Verker* b. 19: historiske

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

At «arbeidsmidla blir opphøyd til å bli felleseie» skal vel bety at de «blir forvandla til felleseie». Men dette bare som ei sidebemerkning.

Hva er «arbeidsutbyttet»? Arbeidsproduktet eller verdien av det? Og i det siste tilfellet: Er det den totale verdien av produktet eller bare den delen av verdien som arbeidet har tilført i tillegg til verdien av de oppbrukte produksjonsmidla?

«Arbeidsutbytte» er ei løs forestilling som Lassalle har satt inn istedenfor bestemte økonomiske begrep.

Hva er «rettferdig fordeling»?

Hevder ikke borgerne at den nåværende fordelinga er «rettferdig»? Og er den ikke faktisk også den eneste «rettferdige» fordelinga på grunnlag av den nåværende produksjonsmåten? Blir de økonomiske forholda regulert av rettsbegrep, eller er det ikke omvendt slik at rettsforholda springer ut av de økonomiske forholda? Har ikke også de sosialistiske sekteristene helt forskjellige forestillinger om «rettferdig» fordeling?

For å forstå hva en skal forestille seg med uttrykket «rettferdig fordeling» i dette tilfellet, må vi sammenholde den første paragrafen med denne. Denne siste forutsetter et samfunn der «arbeidsmidla er felleseie og totalarbeidet er kooperativt regulert». Av den første paragrafen ser vi at «arbeidsutbyttet uavkorta og med lik rett tilhører alle samfunnsmedlemmer».

«Alle samfunnsmedlemmer»? Også de som ikke arbeider? Hvor blir det da av det «uavkorta arbeidsutbyttet»? Bare hos de samfunnsmedlemmene som arbeider? Hvor blir det da av «likeretten» for alle samfunnsmedlemmer?

Men: «alle samfunnsmedlemmer» og «likeretten» er åpenbart bare fraser. Kjerna er den at i dette kommunistiske samfunnet må hver arbeider få et «uavkorta» lassallsk «arbeidsutbytte».

La oss først ta ordet «arbeidsutbytte» i betydninga arbeidsprodukt. Da er det kooperative arbeidsutbyttet *det samfunnsmessige totalproduktet.*

Fra dette må en trekke:

For det første: Dekning for å erstatte de forbrukte produksjonsmidla.

For det andre: En del i tillegg til utviding av produksjonen.

For det tredje: Reserve- eller forsikringsfond mot ulykker, forstyrrelser ved naturkatastrofer osv.

Disse fradraga fra det «uavkorta arbeidsutbyttet» er en økonomisk nødvendighet, og størrelsen på dem må bli fastsatt etter tilgjengelige midler og krefter, delvis på grunnlag av sannsynlighetsregning, men det

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

er på ingen måte mulig å regne ut disse fradraga ut fra det som er rettferdig.

Så gjenstår den andre delen av totalproduktet, som skal tjene som forbruksmiddel.

Før den kan deles opp mellom individa, må en trekke fra ytterligere:

For det første: De alminnelige forvaltningskostnadene som ikke hører til produksjonen.*

Denne delen blir fra første stund betydelig innskrenka sammenlikna med dagens samfunn, og den krymper i samme takt som det nye samfunnet utvikler seg.

For det andre: Det som er bestemt til å tilfredsstille fellesbehov, som skoler, helsevesen, osv.

Denne delen vokser fra første stund sterkt sammenlikna med dagens samfunn, og den øker i samme takt som det nye samfunnet utvikler seg.

For det tredje: Fond for arbeidsudyktige osv., kort sagt for det som i dag hører inn under den såkalte offentlige fattigforsorgen.

Nå først kommer vi til den «fordelinga» som programmet, under innflytelse av Lassalle, så innskrenka og ensidig tar i betraktning, nemlig til den delen av forbruksmidla som blir fordelt blant de individuelle produsentene i det kooperative samfunnet.

Det «uavkorta arbeidsutbyttet» har etter hvert allerede blitt forvandla til et «avkorta», sjøl om det som tas fra produsenten i egenskap av privatindivid kommer ham til gode, direkte eller indirekte, i egenskap av samfunnsmedlem.

Slik som frasen om det «uavkorta arbeidsutbyttet» er forsvunnet, forsvinner nå frasen om «arbeidsutbytte» i det hele tatt.

Innafor det kooperative samfunnet, som er bygd på felleseie av produksjonsmidla, bytter ikke produsentene produkta sine. Like lite framtrer her det arbeidet som er lagt ned i produkta som disse produktas *verdi,* eller som en objektiv egenskap de har. For her, i motsetning til i det kapitalistiske samfunnet, eksisterer de individuelle arbeidene ikke lenger på en indirekte måte, men direkte som deler av totalarbeidet. Ordet «arbeidsutbytte», som også i dag er forkastelig på grunn av tvetydigheten i det, mister altså all mening.

Det vi har å gjøre med her, er et kommunistisk samfunn — ikke slik dette har *utvikla* seg på sitt eget grunnlag, men tvert imot slik det nettopp *springer ut* av det kapitalistiske samfunnet. I alle sammenhenger, økonomisk, moralsk, intellektuelt, er dette kommunistiske samfunnet

* I den tyske utgava Marx/Engels *Verker* b. 19: er det føyd til: direkte.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

ennå fullt av føflekker fra det gamle samfunnet som har født det. I samsvar med dette får den enkelte produsenten — etter fradraga — tilbake akkurat like mye fra samfunnet som han gir til det. Det som han har gitt samfunnet, er sitt individuelle arbeidskvantum. For eksempel består den samfunnsmessige arbeidsdagen av summen av de individuelle arbeidstimene. Den enkelte produsentens individuelle arbeidstid er den delen av den samfunnsmessige arbeidsdagen som han leverer, hans andel i den. Av samfunnet får han ei kvittering på at han har ytt så og så mye arbeid (etter at den delen av arbeidet han som går til fellesfonda er trukket fra), og med denne kvitteringa trekker han ut av det samfunnsmessige forrådet av forbruksmidler så mye som like mye arbeid koster. Det samme kvantum arbeid som han har gitt samfunnet i ei form, får han tilbake i ei anna.

Her rår åpenbart det samme prinsippet som det som regulerer varebyttet, når dette er bytte av like verdier. Innhold og form er forandra ettersom ingen kan gi noe annet enn arbeidet sitt under de endra forholda, og ettersom på den andre sida ikke noe annet enn individuelle forbruksmidler kan gå over i den enkeltes eiendom. Men når det gjelder fordelinga av disse midla blant de enkelte produsentene, rår samme prinsipp som ved bytte av vareekvivalenter — like mye arbeid i ei form blir bytta mot like mye arbeid i ei anna form.

Den *like retten* her er derfor stadig — i prinsipp — *den borgerlige retten,* sjøl om prinsipp og praksis ikke lenger strir mot hverandre, mens byttet av ekvivalenter ved varebyttet bare forekommer *i gjennomsnitt* og ikke i det enkelte tilfellet.

Til tross for dette framskrittet er denne *like retten* fortsatt belasta med ei borgerlig begrensning. Produsentenes rett er *proporsjonal* med arbeidsytelsene deres. Likheten består i at en måler med *samme målestokk,* nemlig arbeidet.

Men den ene er fysisk eller intellektuelt den andre overlegen, og yter derfor mer arbeid på samme tid, eller er i stand til å arbeide lenger. Og for å kunne tjene som målestokk, må arbeidet bestemmes etter utstrekning eller intensitet, ellers ville det opphøre å være målestokk. Denne *like* retten er ulik rett for ulikt arbeid. Den anerkjenner ingen klasseforskjeller, ettersom hver og en bare arbeider som alle andre, men den anerkjenner stilltiende ulik individuell begavelse og dermed ulik individuell yteevne* som naturlige privilegier. *Etter innholdet er den derfor, som all rett, en ulikhetens rett.* Retten kan ifølge sitt vesen bare

* I den tyske utgava Marx/Engels *Verker* b. 19 er det føyd til: hos arbeideren.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

bestå i bruken av en lik målestokk. Men de ulike individa (og de ville ikke være forskjellige individ dersom de ikke var ulike) kan bare måles med samme målestokk dersom en ser dem fra samme synsvinkel — bare ser dem fra ei *bestemt* side, i dette gitte tilfellet f.eks. betrakter dem *bare som arbeidere* og ikke ser noe mer hos dem, men ser bort fra alt annet. Videre: Den ene arbeideren er gift, den andre ikke, én har flere barn enn den andre, osv. osv. Ved lik arbeidsytelse og dermed lik andel i det samfunnsmessige forbruksfondet får altså den ene faktisk mer enn den andre, er den ene rikere enn den andre osv. For å unngå alle disse misforholda må retten istedenfor å være lik tvert om være ulik.

Men disse misforhold er uunngåelige i den første fasen av det kommunistiske samfunnet, da det nettopp er sprunget ut av det kapitalistiske samfunnet etter langvarige fødselsveer. Retten kan aldri stå høyere enn den økonomiske strukturen i samfunnet og den kulturelle utviklinga som er betinga av dem.

I en høyere fase av det kommunistiske samfunnet, når individas kuende underordning under arbeidsdelinga er forsvunnet, og dermed også motsetninga mellom åndsarbeid og kroppsarbeid, etter at arbeidet ikke bare er et middel til livets opphold, men sjøl er blitt det viktigste livsbehovet, og etter at også produktivkreftene har vokst side om side med individas allsidige utvikling og alle kildene til fellesskapets rikdom flyter rikeligere — først da kan den trange horisonten til den borgerlige retten overskrides helt, og først da kan samfunnet skrive på fanene sine: Fra enhver etter hans evner, til enhver etter hans behov!

Jeg har gått mer utførlig inn på det «uavkorta arbeidsutbyttet» på den ene sida og den «like retten» og den «rettferdige fordelinga» på den andre sida, for å vise hvor alvorlig en synder når en på den ene sida igjen prøver å prakke på partiet vårt, som dogmer, forestillinger som i en bestemt periode hadde ei mening, men som nå er forelda fraser, mens en på den andre sida igjen forvrenger den realistiske oppfatninga som det var så besværlig å kjempe fram i partiet, men som nå har slått røtter i partiet, gjennom ideologisk snikk-snakk om rett og annet tomprat som er så vanlig blant demokratene og de franske sosialistene.

Bortsett fra det som er klarlagt hittil, var det i det hele tatt feil å gjøre noe vesen av den såkalte *fordelinga* og legge hovedvekta på den.

Fordelinga av forbruksmidla er til enhver tid en følge av fordelinga av produksjonsvilkåra sjøl. Men denne sistnevnte fordelinga er et særmerke ved sjølve produksjonsmåten. Den kapitalistiske produksjonsmåten hviler f.eks. på at de materielle produksjonsvilkåra ligger i hendene på folk som ikke arbeider, i form av kapitaleiendom og grunn-

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

eiendom, mens massene bare er eiere av det personlige produksjonsvilkåret, — arbeidskrafta. Om elementene i produksjonen er slik fordelt, så følger den nåværende fordelinga av forbruksmidla av seg sjøl. Dersom de materielle produksjonsvilkåra er arbeidernes egen felles eiendom, så følger likeså ei fordeling av forbruksmidla som er forskjellig fra den vi har i dag. Vulgærsosialismen (og fra den igjen en del av demokratiet) har overtatt fra de borgerlige økonomene å betrakte og behandle distribusjonen som uavhengig av produksjonsmåten, for dermed å kunne framstille sosialismen som noe som hovedsaklig dreier seg om distribusjonen. Hvorfor gå tilbake igjen når det virkelige forholdet forlengst er klarlagt?

4. «Frigjøringa av arbeidet må være arbeiderklassens verk. Overfor den er alle andre klasser *bare en reaksjonær masse.*»

Den første strofa er tatt fra innledningsorda til Internasjonalens statutter, men er «forbedra». Der heter det: «Frigjøringa av arbeiderklassen må være arbeidernes eget verk». Her derimot skal arbeiderklassen befri — hva? — «arbeidet»? Begrip det den som kan!

Til gjengjeld er derimot motstrofa et Lassalle-sitat av reineste vann: «Overfor den (arbeiderklassen) er alle andre klasser *bare en reaksjonær masse.*»

I «Det kommunistiske manifestet» heter det: «Av alle klasser som i dag står mot borgerskapet, er bare proletariatet en *virkelig revolusjonær klasse.* De øvrige klassene forfaller og går under med storindustrien, proletariatet er dens eget produkt».[10]

Borgerskapet blir her oppfatta som en revolusjonær klasse — som bærer av storindustrien — i motsetning til føydalherrer og middelstender som vil holde på alle samfunnsmessige posisjoner som er skapt av forelda produksjonsmåter. De utgjør altså ikke bare en reaksjonær masse *sammen med borgerskapet.*

På den andre sida er proletariatet revolusjonært i forhold til borgerskapet fordi det sjøl har vokst opp på storindustriens grunn, og fordi det strever etter å gjøre produksjonen fri fra dens kapitalistiske karakter, som borgerskapet prøver å gjøre evigvarende. Men Manifestet legger til at «Middelstendene... blir revolusjonære med henblikk på sin forestående overgang i proletariatet».

Ut fra dette synspunktet er det altså også tull at de sammen med borgerskapet og til og med føydalherrene «bare utgjør en reaksjonær masse» overfor arbeiderklassen.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Ropte en ved de siste valga[11] til handverkere, de som driver småindustri osv. og til *bøndene:* Overfor oss utgjør dere sammen med borgerskapet og føydalherrene bare en reaksjonær masse?

Lassalle kunne «Det kommunistiske manifestet» utenat, slik trosfellene hans kan de evangelia han har forfatta. Når han altså forfalska så grovt, var det bare for å skjønnmale alliansen sin med de absolutistiske og føydale motstanderne til borgerskapet.

I paragrafen ovafor blir dessuten visdomsorda hans dratt etter håret, uten noen som helst sammenheng med det forkludra sitatet fra Internasjonalens vedtekter. Her er det ganske enkelt snakk om en uforskammethet, om en av de billige skurkestrekene som Berlins Marat[12] gjør, og som slett ikke på noen måte mishager herr Bismarck.

> 5. «Abeiderklassen virker for frigjøringa si først og fremst *innafor ramma av den nåværende nasjonal-staten,* og er seg bevisst at det nødvendige resultatet av dens strev, som er felles for arbeiderne i alle kulturland, kommer til å bli den internasjonale folkeforbrødringa.»

Lassalle oppfatta, i motsetning til «Det kommunistiske manifestet» og all tidligere sosialisme, arbeiderbevegelsen fra snevreste nasjonale standpunkt. Han har fått etterfølgere i dette synet, og det etter at Internasjonalen har drevet arbeidet sitt!

Det sier seg sjøl at arbeiderklassen må organisere seg *som klasse* hjemme i sitt eget land for overhodet å kunne kjempe, og at hjemlandet er den umiddelbare kamparenaen. For så vidt er arbeiderklassens klassekamp ikke nasjonal etter innholdet, men, som «Det kommunistiske manifestet» sier, nasjonal «etter forma». Men «ramma for dagens nasjonalstat», f.eks. det tyske riket, står sjøl i sin tur økonomisk «innafor ramma» av verdensmarkedet, og politisk «innafor ramma» av statssystemet. Enhver kjøpmann veit at den tyske handelen samtidig er handel med utlandet, og herr Bismarcks storhet består jo nettopp i en slags *internasjonal* politikk.

Og hva er det så det tyske arbeiderpartiet reduserer internasjonalismen sin til? Til bevisstheten om at resultatet av strevet deres skal bli *«den internasjonale folkeforbrødringa»* — en frase som er lånt fra det borgerlige Frihets- og fredsforbundet[13], — en frase som skal passere som likeverdig med arbeiderklassens internasjonale forbrødring i den felles kampen mot de herskende klasser og regjeringene deres. Altså ikke et ord om de *internasjonale funksjonene* den tyske arbeiderklassen

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

har! Og slik skal den utfordre sitt eget lands borgerskap, som allerede har forbrødra seg mot den med borgerskapet i alle andre land, og mot herr Bismarcks internasjonale sammensvergelsespolitikk![14]

I virkeligheten står programmets internasjonale bekjennelse *ennå uendelig langt* under frihandelspartiets. Også dette partiet hevder at resultatet av anstrengelsene deres skal være «den internasjonale forbrødringa». Men dette partiet *gjør* også noe for at handelen skal bli internasjonal, og nøyer seg på ingen måte med bevisstheten om at alle folk driver handel hjemme i sitt eget land.

Arbeiderklassens internasjonale virksomhet avhenger ikke på noen måte av at den «Internasjonale arbeiderassosiasjonen» eksisterer. Den var bare det første forsøket på å skape et sentralt organ for denne virksomheten, og dette forsøket hadde varig verdi i og med den ansporinga den ga, men det kunne ikke lenger gjennomføres i si *første historiske form* etter at Pariskommunen falt.

Bismarcks «Norddeutsche» hadde fullstendig rett da den til sin mesters tilfredshet forkynte at Det tyske arbeiderpartiet hadde avsverga internasjonalismen i det nye programmet.[15]

II

> «Med utgangspunkt i disse grunnsetningene streber Det tyske arbeiderpartiet med alle lovlige midler etter å nå den *frie staten* — *og* — det sosialistiske samfunnet; å oppheve lønnssystemet *sammen med* den *jernharde lønnsloven* — og — utbyttinga i ei hver form: å avskaffe all sosial og politisk ulikhet.»

Jeg kommer seinere tilbake til den «frie» staten.

I framtida skal altså Det tyske arbeiderpartiet tru på Lassalles «jernharde lønnslov»![16] For at den ikke skal gå tapt, begår en den meningsløsheten å snakke om «å oppheve lønnssystemet» (det burde ha stått: lønnsarbeidssystemet) *sammen med* «den jernharde lønnsloven». Dersom jeg opphever lønnsarbeidet, så opphever jeg naturligvis også lovene for det, om de nå er jernharde eller mjuke som svamp. Men Lassalles kamp mot lønnsarbeidet dreier seg nesten bare om denne såkalte loven. For å bevise at Lassalles sekt har seira, må en derfor oppheve «lønnssystemet *sammen med* den jernharde lønnsloven», og ikke uten den.

Som kjent er det ingenting i «den jernharde lønnsloven» som Lassalle har æra for, bortsett fra ordet «jernhard» — som han har lånt fra Goethes «evige, jernharde, høye lover». Ordet *jernhard* er et kjenne-

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

tegn, som de rettruende kjenner igjen hverandre på. Men dersom jeg tar loven med Lassalles stempel og dermed slik han forstår den, så må jeg også ta den med grunngivinga hans. Og hva er den! Som Lange påviste alt kort tid etter Lassalles død, er det Malthus' befolkningsteori (som Lange sjøl forkynte).[17] Men om denne teorien er riktig, kan jeg heller *ikke* oppheve loven, om jeg opphever lønnsarbeidet hundre ganger, fordi loven i så fall ikke bare behersker lønnsarbeidssystemet, men *ethvert* samfunnssystem. Med grunnlag i akkurat dette har økonomene i mer enn femti år bevist at sosialismen ikke kan oppheve den *naturgitte* fattigdommen, men bare *gjøre den allmen,* og fordele den jamt ut over hele samfunnets overflate.

Men alt dette er ikke det viktigste. *Reint bortsett fra* Lassalles *gale* formulering av loven, ligger det virkelig opprørende tilbakeskritt i dette:

Etter Lassalles død har vegen blitt åpna i *vårt* parti for den vitenskapelige forståelsen av at arbeidslønna ikke er det den *ser ut til* å være, nemlig *verdien* av eller *prisen på arbeidet,* men bare ei maskert form for *verdien av eller prisen på arbeidskrafta.* Dermed blei både hele den tidligere borgerlige oppfatninga av arbeidslønna og all den tidligere kritikken som var retta mot denne oppfatninga, kasta på skraphaugen en gang for alle. Og det blei klarlagt at lønnsarbeideren bare har høve til å arbeide for sitt eget livs opphold, dvs. *å leve,* for så vidt han arbeider ei viss tid gratis for kapitalisten (og dermed også for dem som fortærer merverdien sammen med kapitalisten); at hele det kapitalistiske produksjonssystemet går ut på å forlenge dette gratisarbeidet gjennom å forlenge arbeidsdagen eller gjennom å utvikle produktiviteten, henholdsvis øke utbyttingsgraden av arbeidskrafta osv.; at lønnsarbeidssystemet altså er et slaverisystem, og det et slaveri som til og med blir hardere i samme grad som arbeidets samfunnsmessige produktivkrefter blir utvikla, enten nå arbeideren får bedre eller dårligere betalt. Og etter at denne innsikten har vunnet mer og mer terreng innafor partiet vårt, vender en tilbake til Lassalles dogmer, enda en måtte vite at Lassalle *ikke visste* hva arbeidslønna var, men fulgte i kjølvannet til de borgerlige økonomene og tok det ytre skinnet for å være tingens vesen.

Det er som om det blant slaver, som endelig hadde skjønt slaveriets hemmelighet og hadde gjort opprør, kom en slave som var fanga i forelda forestillinger og skreiv på opprørsprogrammet: Slaveriet må avskaffes fordi underholdet av slavene i slaverisystemet ikke kan overskride et bestemt lavt maksimum!

Bare den kjensgjerninga at representantene for partiet vårt var i stand til å begå et slikt uhyrlig attentat mot den forståelsen som var utbredt i

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

partimassen, beviser ikke den i seg sjøl hva slags forbrytersk lettsinn, og hva slags samvittighetsløshet de gikk til verket med, da de utforma kompromissprogrammet!

Istedenfor den svevende sluttfrasen i paragrafen: «å avskaffe all sosial og politisk ulikhet», burde det ha stått: at gjennom å avskaffe klasseforskjellene, forsvinner all sosial og politisk ulikhet som springer ut av dem av seg sjøl.

III

> «For å *bane veg for løsninga av det sosiale spørsmålet,* krever Det tyske arbeiderpartiet at det blir oppretta produksjonskooperativer *med statsstøtte under demokratisk kontroll av det arbeidende folket.* Produksjonskooperativene *bør opprettes* for industri og jordbruk i et slikt omfang at den *sosialistiske organiseringa av totalarbeidet vokser fram av dem.*»

Etter Lassalles «jernharde lønnslov» kommer profetens middel til frelse. På en verdig måte «banes det veg» for den. Istedenfor den eksisterende klassekampen får vi en journalistfrase: «det sosiale *spørsmålet*», som en «baner veg» for å «løse». Istedenfor å oppstå fra samfunnets revolusjonære forvandlingsprosess, «oppstår» den «sosialistiske organiseringa av totalarbeidet» av «statsstøtta» som staten gir produksjonskooperativene, som *staten,* ikke arbeiderne «oppretter». Det er Lassalles fantasi verdig at en like godt kan bygge et nytt samfunn som en ny jernbane — med statslån!

Med siste rest av skamfølelse blir «statsstøtta» stilt — under «det arbeidende folkets» demokratiske kontroll!

For det første består flertallet av «det arbeidende folket» i Tyskland av bønder og ikke proletarer.

For det andre betyr «demokratisk» «volksherr-schaftlich» («folkestyrt») på tysk. Men hva betyr den «folkestyrte kontrollen til det arbeidende folket»? Og dette er til og med hos ei arbeiderbefolkning, som gjennom disse krava som den stiller til staten uttrykker sin fulle bevissthet om at den verken sitter med makta eller er moden til å ta makta!

Det er overflødig her å gå inn på kritikken av den resepten som Buchez skreiv ut i *opposisjon* mot de franske sosialistene under Louis Phillipe, som de reaksjonære arbeiderne ved «*Atelier*»[18] godtok. Det

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

som forarger mest, er heller ikke at en har tatt med denne spesifikke mirakelkuren i programmet, men at en overhodet går tilbake fra klassebevegelsens standpunkt til sektbevegelsens.

At arbeiderne ønsker å skape vilkåra for en kooperativ produksjon i sosial målestokk, og i første omgang i sitt eget land, i nasjonal målestokk, betyr bare at de arbeider for å omstyrte de nåværende produksjonsvilkåra, og det har ingenting å gjøre med danninga av statsstøtta kooperative foreninger. Men når det gjelder de kooperative foreningene vi har i dag, så har de *bare* verdi dersom de er skapt av arbeiderne sjøl, er uavhengige, og verken er beskytta av regjeringene eller borgerne.

IV

Jeg kommer nå til det demokratiske avsnittet

A. «Det frihetlige grunnlaget for staten.»

I følge II strever det tyske arbeiderpartiet for det første etter å nå «den frie staten».

Fri stat — hva er det?

De arbeiderne som har gjort seg fri fra den innskrenka undersåttoppfatninga, har absolutt ikke til mål å gjøre staten fri. I det tyske riket er «staten» nesten like «fri» som i Russland. Friheten består i å forvandle staten fra et organ som er overordna samfunnet til et organ som er helt underordna samfunnet, og også i dag er statsformene mer eller mindre frie eller ufrie alt ettersom de innskrenker «statens frihet».

Det tyske arbeiderpartiet viser — i det minste dersom det gjør programmet til sitt — at de sosialistiske ideene ikke en gang har trengt innafor huden på partiet. For istedenfor å behandle det bestående samfunnet (og dette gjelder også alle framtidige samfunn) *som grunnlag* for den bestående staten (eller for den framtidige staten når det gjelder framtidige samfunn), behandler partiet staten snarere som et sjølstendig vesen som har sitt eget *«åndelige, moralske, frihetlige grunnlag»*.

Og så er det den ville misbruken programmet driver med orda *«dagens stat»* og *«dagens samfunn»*, og den enda villere misoppfatninga programmet får i stand om den staten som den retter krava sine til!

«Dagens samfunn» er det kapitalistiske samfunnet, som eksisterer i alle kulturland mer eller mindre fritt for middelalderske tilsetninger, mer eller mindre modifisert av den særegne historiske utviklinga hvert

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

land har hatt, mer eller mindre utvikla. Den «nåværende staten» derimot forandrer seg ved hver landegrense. Staten er en annen i det prøyssisk-tyske riket enn i Sveits, en annen i England enn i De forente stater. «Den nåværende staten» er altså en fiksjon.

Men sjøl om de ulike statene i de forskjellige kulturlanda har et broket mangfold av former, er det likevel felles for dem alle at de står på det moderne borgerlige samfunnets grunn, bare mer eller mindre kapitalistisk utvikla. Derfor har de ulike statene også visse vesentlige fellestrekk. I denne betydninga kan en snakke om «den nåværende statsordninga» i motsetning til framtida, da det borgerlige samfunnet, som er røttene til det i dag, vil ha dødd bort.

Spørsmålet blir da: Hva slags forvandling kommer statsordninga til å gjennomgå i et kommunistisk samfunn? Med andre ord: Hvilke samfunnsmessige funksjoner kommer det fortsatt til å finnes der, som er analoge med de statsfunksjonene vi har i dag? Dette spørsmålet kan bare bli besvart vitenskapelig, og en kommer ikke problemet et loppesprang nærmere om en finner aldri så mange måter å sette sammen ordet folk og ordet stat på.

Mellom det kapitalistiske og det kommunistiske samfunnet ligger perioden med revolusjonær omdanning av det ene samfunnet til det andre. Til denne perioden svarer også en politisk overgangsperiode, der staten ikke kan være noe annet enn *proletariatets revolusjonære diktatur.*

Programmet tar nå verken opp dette siste eller den framtidige statsordninga i det kommunistiske samfunnet.

De politiske krava programmet stiller inneholder ingenting ut over det gamle* velkjente demokratiske litaniet: alminnelig stemmerett, direkte lovgiving, folkerett, folkeforsvar osv. Orda er bare et ekko av det borgerlige Folkepartiet[6], av Freds- og frihetsforbundet[13]. Alt sammen er krav som, i den grad de ikke er fantastisk overdrevne, allerede er *realisert.* Det er bare det at den staten som krava hører hjemme i, ikke ligger innafor grensene til Det tyske riket, men i Sveits, De forente stater osv. Denne «framtidsstaten» er en type stat vi har i dag, sjøl om den eksisterer utafor «ramma» for Det tyske riket.

Men en ting er glømt. Det tyske arbeiderpartiet erklærer utrykkelig at det beveger seg innafor «den nåværende nasjonalstaten», altså innafor *sin egen* stat, det prøyssisk-tyske riket. Ellers ville krava partiet stiller også for det meste være meningsløse, for en krever bare det en ikke har.

---

* I den tyske utgava Marx/Engels *Verker* b.19 mangler «gamle».

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Derfor burde det ikke glømme hovedsaka, og det er at alle disse fine pyntesakene avhenger av at den såkalte folkesuvereniteten blir anerkjent, at de derfor bare har sin plass i en *demokratisk republikk*.

En har ikke mot* til — klokelig nok, for forholda krever forsiktighet — å kreve den demokratiske republikken, slik de franske arbeiderprogramma gjorde det under Ludvig Filipp og under Ludvig Napoleon. Men da burde en heller ikke ha søkt tilflukt til det verken «ærlige»[19] eller verdige knepet å kreve ting som bare har mening i en demokratisk republikk, av en stat som ikke er noe annet enn et byråkratisk opptømra politibeskytta militærdespoti, fiffa opp med parlamentariske former, blanda opp med føydale tilsetninger, men allerede påvirka av borgerskapet. Og så forsikrer en attpåtil denne staten at en trur en kan prakke på den slike ting «med lovlige middel»!

Til og med vulgærdemokratiet, som ser tusenårsriket i den demokratiske republikken og ikke har noen anelse om at det er nettopp i denne siste statsforma i det borgerlige samfunnet at klassekampen blir endegyldig utkjempa — til og med det står himmelhøyt over slik demokratisme innafor grensene for det som politiet tillater, men logikken ikke tillater.

Med ordet «stat» mener en i virkeligheten regjeringsmaskineriet, eller staten i den grad den utgjør en egen organisme som er skilt fra samfunnet gjennom arbeidsdelinga. Dette viser allerede orda: «Det tyske arbeiderpartiet krever *som økonomisk grunnlag for staten*: en eneste progressiv inntektsskatt osv.» Skattene er det økonomiske grunnlaget for regjeringsmaskineriet og ikke for noe annet. I den framtidsstaten som eksisterer i Sveits er dette kravet på det nærmeste oppfylt. Inntektsskatt forutsetter ulike inntektskilder for de ulike samfunnsklassene, den forutsetter altså det kapitalistiske samfunnet. Det er altså ikke noe merkverdig i at finansreform-tilhengerne i Liverpool — borgere med Gladstones bror i spissen — stiller samme krav som programmet.

> B. «Det tyske arbeiderpartiet krever som åndelig og moralsk grunnlag for staten:
>
> 1. Allmenn og *lik folkeoppfostring* gjennom staten. Allmenn skoleplikt. Gratis undervisning.»

Lik folkeoppfostring? Hva innbiller en seg med disse orda? Trur en at oppfostringa kan være *lik* for alle klassene i dagens samfunn (og det er

* I den tyske utgava Marx/Engels *Verker* b. 19 er notert: (1891) Fordi en ikke er i stand til.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

jo bare dagens samfunn en har med å gjøre)? Eller forlanger en at også de høyere klassene skal tvinges til å nøye seg med det vesle minimum av oppdragelse — folkeskolen? Det er nemlig bare den som er forenlig med de økonomiske forholda som ikke bare lønnsarbeiderne, men også bøndene lever under.

«Allmenn skoleplikt. Gratis undervisning.» Det første fins til og med i Tyskland, det andre i Sveits og De forente stater når det gjelder folkeskolen. Når også høyere undervisningsanstalt er «gratis» i deler av De forente stater, betyr det faktisk bare at en dekker oppfostringsomkostningene for de høyere klassene med alminnelige skattemiddel. Dette gjelder for øvrig også for den «gratis rettshjelpa» som blir krevd under A.5. Strafferetten skal være gratis over alt, sivilretten dreier seg nesten bare om eiendomstvister og berører altså stort sett bare de besittende klassene. Skal de føre prosessene sine på bekostning av folkets pengepung?

Paragrafen om skolene burde i det minste ha krevd tekniske skoler (teoretiske og praktiske) i samband med folkeskolen.

Helt forkastelig er ei «*folkeoppfostring gjennom staten*». Å bestemme utgiftene til folkeskolene, lærerpersonalets kvalifikasjoner, undervisningslinjene osv. gjennom en alminnelig lov, og å la statlige inspektører overvåke at disse lovmessige forskriftene blir fulgt, slik det blir gjort i De forente stater — det er noe helt annet enn å utnevne staten til folkeoppdrager! Tvert om skulle både regjering og kirke bli utelukka fra all innflytelse over skolen. Især i det prøyssisk-tyske riket (og det hjelper ikke med det billige påskuddet at en taler om en «framtidsstat», vi har sett hvordan det forholder seg med den saka) er det tvert om staten som trenger å bli oppfostra strengt av folket.

Men trass i all demokratisk klang er hele programmet forpesta tvers igjennom av den underdanige trua på staten som Lassalle-sekta har, eller, og det er ikke bedre, av den demokratiske mirakeltrua. Eller det er kanskje heller et kompromiss mellom to slags mirakeltru, som begge står like fjernt fra sosialismen.

«Frihet for vitenskapen» lyder en paragraf i den prøyssiske forfatninga. Hvorfor her da?

«Samvittighetsfrihet»! Dersom en i denne tid med *kulturkamp*[20] ville minne liberalismen om de gamle parolene den brukte, kunne det sannelig bare ha skjedd i denne forma: Alle må få tilfredsstille sin religiøse og kjødelige trang* uten at politiet stikker nesa si opp i det. Men ved dette

* I den tyske utgava Marx/Engels Verker b.19 er det notert: (1891) sine religiøse... behov.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

høvet måtte da arbeiderpartiet gi uttrykk for at det er klar over at den borgerlige «samvittighetsfriheten» ikke er noe annet enn å tolerere all mulig slags *religiøs samvittighetsfrihet,* og at partiet snarere strever etter å frigjøre hjernene fra religionens spøkelse. Men en foretrekker å ikke overskride det «borgerlige» nivået.

Jeg har nå kommet fram til slutten, for det tillegget som nå følger i programmet utgjør ingen karakteristisk bestanddel av det. Derfor må jeg fatte meg i korthet her.

2. «Normalarbeidsdag»

Ikke i noe annet land har arbeiderpartiet begrensa seg til et så ubestemt krav, men har alltid fastsatt den lengden på arbeidsdagen som en ser på som normal under de forholda som rår.

3. «Innskrenking av kvinnearbeid og forbud mot barnearbeid.»

Normeringa av arbeidsdagen må allerede omfatte innskrenking av kvinnearbeidet i den grad den gjelder arbeidsdagens lengde, pauser osv. Ellers kan normeringa bare bety at kvinnearbeidet blir utelukka fra arbeidsgreiner som er særlig helsefarlige for kvinnekroppen eller moralsk skadelige for kvinnekjønnet. Dersom det var det en mente, skulle en ha sagt det.

«*Forbud mot barnearbeid*»! Her var det absolutt nødvendig å angi aldersgrensa.

Et *allment forbud* mot barnearbeid er uforenlig med storindustriens eksistens og er derfor et tomt og fromt ønske. Å gjennomføre det — dersom dette var mulig — ville være reaksjonært, for med ei streng regulering av arbeidstida for de forskjellige alderstrinna og andre forsiktighetsregler til vern for barna er en tidlig kombinasjon av produktivt arbeid og utdanning ett av de viktigste midla vi har for å endre dagens samfunn.

4. «Statlig overvåking av fabrikk-, verksteds- og hjemmeindustrien.»

Overfor den prøyssisk-tyske staten skulle en absolutt ha krevd at inspektørene bare kunne avsettes ved dom, at enhver arbeider kunne trekke dem for retten for pliktforsømmelse, at de må høre til legestanden.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

5. «Regulering av fengselsarbeidet.»

Et fattigslig krav i et allment arbeiderprogram. I hvert fall burde en klart si fra at det ikke er meninga å tillate at vanlige forbrytere blir behandla som fe av redsel for konkurranse og at det absolutt ikke er noe ønske om å ta fra dem det produktive arbeidet, som er det eneste forbedringsmiddelet de har. Det ville vel være det minste en kunne vente av sosialister.

6. «En effektiv ansvarlighetslov.»

En burde ha sagt hva en mener med en «effektiv» ansvarlighetslov.

Når det gjelder normalarbeidsdagen, har en for øvrig oversett den delen av fabrikklovgivinga som gjelder helseforskrifter, sikring mot fare osv. Ansvarlighetsloven trer først i virksomhet når disse forskriftene blir krenka.

Kort sagt: Også dette tillegget utmerker seg ved slurvet redigering.

Dixi et salvavi animam meam.*

* Jeg har talt og berga min sjel.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

ENGELS OM GOTHAPROGRAMMET

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

ENGELS TIL AUGUST BEBEL

i Zwickau[21]

London, 18. — 28. mars 1875.

Kjære Bebel!

Jeg har fått brevet Deres av 23. februar. Det gleder meg at De er ved så god helse.

De spør meg hva vi mener om samlingshistoria. Dessverre har det gått akkurat likedan med oss som med Dem. Verken Liebknecht eller noen andre har sendt oss noen som helst melding, og derfor veit heller ikke vi mer enn det som står i avisene, og der sto det ikke noe før program-utkastet kom for omtrent åtte dager siden. Men dette utkastet gjorde oss ikke så lite overraska.

Partiet vårt hadde så ofte rakt Lassalle-tilhengerne handa til forsoning, eller i hvert fall til samarbeid og var blitt avvist av folk som Hasenclever, Hasselmann og Tölcke så ofte og så hånlig at ethvert barn måtte trekke denne slutninga av det: Dersom disse herrene nå kommer sjøl og tilbyr forsoning, så må de være i en fordømt vanskelig situasjon. Men med tanke på karakteren til disse folka, som alle kjenner, er det vår plikt å utnytte den vanskelige situasjonen for å skaffe oss alle tenkbare garantier, slik at disse folka ikke igjen får befesta den vaklende stillinga si blant arbeiderne på bekostning av partiet vårt. En skulle ha tatt imot dem ytterst kjølig og skeptisk, og gjort samlinga avhengig av hvor villige de var til å gi avkall på de sekteriske slagorda sine og statsstøtta si, og hvor villige de var til å vedta de vesentligste delene i Eisenach-programmet fra 1869[22] eller ei forbedra utgave av dette programmet som passer for dagen i dag. Partiet vårt har *absolutt ingenting å lære* av Lassalle-tilhengerne på det teoretiske området, og det er det som er det avgjørende for programmet. Lassalle-tilhengerne har derimot atskillig å lære av partiet vårt. Det første vilkåret for samling var at de slutta å være sekterister og Lassalle-tilhengere. Sjøl om de ikke helt ga opp universalbotemidlet statsstøtte, måtte de altså i hvert fall se på det som et underordna overgangstiltak blant og ved sida av mange andre mulige

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

tiltak. Programutkastet beviser at folka våre teoretisk sett står himmelhøyt over Lassalle-lederne — men står like langt under dem når det gjelder politisk sluhet. De «ærlige»[19] har blitt stygt lurt av de uærlige enda en gang.

For det første godtar en Lassalles rungende, men historisk gale frase: overfor arbeiderklassen er alle andre klasser bare en reaksjonær masse. Denne setninga stemmer bare i enkelte unntakstilfeller, f.eks. i en proletarisk revolusjon, slik som Kommunen, eller i et land der ikke bare borgerskapet har forma stat og samfunn i sitt bilde, men der også det demokratiske småborgerskapet i kjølvannet på dem allerede har gjennomført denne omdanninga i sin ytterste konsekvens. Dersom for eksempel det demokratiske småborgerskapet i Tyskland hørte til denne reaksjonære massen, hvordan kunne da det sosialdemokratiske arbeiderpartiet i årevis gå hand i hand med det, med Folkepartiet[6]? Hvordan kan «Volksstaat»[23] ta nesten hele det politiske innholdet sitt fra den småborgerlig-demokratiske «Frankfurter Zeitung»[26]? Og hvordan kan det ha seg at ikke mindre enn sju krav blir tatt med i dette samme programmet, som direkte og ordrett stemmer overens med programmet til Folkepartiet og det småborgerlige demokratiet? Jeg mener de sju politiske krava 1 til 5 og 1 til 2. Av disse er det ikke ett eneste som ikke er *borgerlig*-demokratisk.[25]

For det andre fornekter en i dagens situasjon fullstendig prinsippet om at arbeiderbevegelsen er en internasjonal bevegelse, og dette gjør folk som i fem års tid og under de vanskeligste forhold har holdt dette prinsippet høyt og på den mest ærefulle måte. Den posisjonen de tyske arbeiderne har, i spissen for den europeiske bevegelsen, skyldes *i vesentlig grad* den ekte internasjonale holdninga de viste under krigen. Ikke noe annet proletariat kunne ha oppført seg så bra. Og nå vil de fornekte dette prinsippet, i samme øyeblikk som arbeiderne overalt i utlandet legger vekt på det i samme monn som regjeringene anstrenger seg for å undertrykke ethvert forsøk på å sette det i verk i en organisasjon! Og hva blir det så igjen av internasjonalismen i arbeiderbevegelsen? Et uklart framtidshåp — ikke en gang om at de europeiske arbeiderne skal samarbeide for å frigjøre seg — nei, om ei framtidig «internasjonal folkeforbrødring», om et «Europas forente stater» som det borgerlige Fredsforbundet[26] ønsker seg!

Det var sjølsagt slett ikke nødvendig å tale om Internasjonalen som sådan. Men en burde i det minste ikke ha tatt noe tilbakeskritt i forhold til programmet av 1869. En kunne ha sagt som så: *Sjøl om* det tyske arbeiderpartiet *først og fremst* virker innafor sitt eget lands grenser (par-

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

tiet har ingen rett til å tale i det europeiske proletariatets navn, og framfor alt ingen rett til å si noe galt), så er det seg bevisst solidariteten sin med arbeiderne i alle land, og vil alltid, i framtida slik som hittil, stå ferdig til å oppfylle de forpliktelsene som denne solidariteten pålegger det. Slike forpliktelser fins, også uten at en direkte proklamerer eller rekner seg som en del av Internasjonalen — for eksempel streikestøtte, hindring av streikebryteri, omsorg for at partiorgana holder de tyske arbeiderne underretta om den utenlandske bevegelsen, agitasjon mot kriger som er framkalt av regjeringene og som truer med å bryte ut eller bryter ut, og ei like mønstergyldig holdning under krig som i 1870 og i 1871 osv.

For det tredje har folka våre latt prakke på seg Lassalles «jernharde lønnslov»[16], en lov som bygger på den helt forelda økonomiske oppfatninga at arbeideren i gjennomsnitt bare får et *minimum* av arbeidslønna, og det fordi det ifølge Malthus' befolkningsteori alltid fins for mange arbeidere (dette var Lassalles bevisføring). Nå har Marx i «Kapitalen» bevist utførlig at de lovene som regulerer arbeidslønna er svært kompliserte. Alt etter forholda dominerer snart den ene, snart den andre. De er altså på ingen måte jernharde, men tvert imot svært elastiske. Saka kan slett ikke avfeies med et par ord, slik som Lassalle innbilte seg. Malthus' grunngiving for den loven som Lassalle skreiv av etter han og Ricardo (og den siste har han forfalska), slik denne loven blir sitert for eksempel på side 5 i «Arbeiderlesebok»[27], fra ei anna brosjyre av Lassalle, er blitt motbevist i detalj av Marx i avsnittet om «Kapitalens akkumulasjonsprosess».[28] Gjennom å adoptere Lassalles «jernharde lønnslov» bekjenner en seg altså til en falsk tese og ei falsk grunngiving av den.

For det fjerde stiller programmet opp som *eneste sosiale* krav — Lassalles statsstøtte i si nakneste form, slik Lassalle stjal den fra Buchez. Og det etter at Bracke klart har avslørt hele innholdsløsheten i dette kravet,[29] og etter at nesten alle, om ikke alle, av vårt partis talere har vært nødt til å opptre mot denne «statsstøtta» i kampen mot Lassalle-tilhengerne. Mer kunne ikke partiet vårt fornedre seg. Internasjonalismen ned på nivået til Armand Gögg, sosialismen ned på nivået til den borgerlige republikaneren Buchez, som retta dette kravet *mot sosialistene* for å trenge dem unna!

«Statsstøtta», slik Lassalle oppfatter den, er i beste fall bare et *enkelt* tiltak blant mange andre for å nå det målet som her er uttrykt med disse bleike orda: «for å bane veg for løsninga av det sosiale spørsmålet» — som om det fortsatt fantes et sosialt *spørsmål som ikke er løst* teoretisk! Dersom en altså sier: Det tyske arbeiderpartiet arbeider for å avskaffe

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

lønnsarbeidet og dermed klasseskillene gjennom å innføre kooperativ produksjon i nasjonal målestokk innafor industri og jordbruk, og at partiet er for alle tiltak som kan føre til dette målet! — da kan ingen Lassalle-tilhenger ha noe imot det.

For det femte fins det ikke ett ord om organiseringa av arbeiderklassen som klasse ved hjelp av fagforeningene. Og dette er et svært vesentlig punkt, for fagforeningene utgjør proletariatets egentlige klasseorganisasjon, der det utkjemper den daglige kampen sin mot kapitalen og skolerer seg. Og denne organisasjonen kan absolutt ikke knuses lenger, sjøl ikke under den verste reaksjonen vi har i dag (som i dagens Paris). Med tanke på hvor viktig denne organisasjonen har blitt, også i Tyskland, ville det etter vår mening være absolutt nødvendig å nevne den i programmet og om mulig holde en plass åpen for den i partiorganisasjonen.

Alt dette har folka våre gjort for å gjøre Lassalle-tilhengerne til lags. Og hva har den andre sida innrømt? At det figurerer en haug temmelig forvirra, *reint demokratiske krav* i programmet. Atskillige av disse krava er uttrykk for motenykker, som for eksempel «lovgivning ved folket». Dette har en i Sveits, og det gjør mer skade enn nytte, om det i det hele tatt gjør noe fra eller til. *Forvaltning* ved folket, det var enda noe. Likeså mangler det første vilkåret for all frihet: at alle embetsmenn skulle være ansvarlige for alle embetshandlingene sine mot hver medborger overfor vanlig domstol og i samsvar med allmenn lov. Slike krav som frihet for vitenskapen og samvittighetsfrihet figurerer i alle liberale borgerprogram, og sjøl om det ser litt rart ut her, tenker jeg ikke å gå nærmere inn på det nå.

Den frie folkestaten er forvandla til den frie staten. At staten er fri betyr reint grammatikalsk at den er fri i forhold til borgerne sine, det vil si en stat med despotisk regjering. En burde slutte med alt dette pratet om staten, især etter Kommunen, som ikke lenger var noen stat i egentlig forstand. «Folkestaten» er et uttrykk som anarkistene har kasta i ansiktet på oss til det kjedsommelige, trass i at allerede Marx' skrift mot Proudhon[30], og seinere «Det kommunistiske manifest», sier direkte at staten oppløser seg av seg sjøl og forsvinner i og med innføringa av den sosialistiske samfunnsordninga. Ettersom staten altså bare er en midlertidig institusjon som en gjør bruk av i kampen, i revolusjonen, for å holde motstanderne sine nede med vold, så er det bare tull å snakke om den frie folkestaten: Så lenge proletariatet ennå *har bruk for* staten, har det ikke bruk for den i frihetens interesse, men for å kue motstanderne sine, og så snart det kan bli tale om frihet, opphører staten som sådan å

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

eksistere. Vi vil derfor foreslå at en overalt erstatter ordet «stat» med ordet «fellesskap» (Gemeinwesen), et godt gammelt tysk ord som godt kan erstatte det franske «commune».

«Avskaffing av all sosial og politisk ulikhet» er også en svært tvilsom frase istedenfor «oppheving av alle klasseskiller». Mellom ett land og et annet, en provins og en annen og mellom ett sted og et annet vil det alltid bestå en *viss* ulikhet i livsvilkåra. Denne ulikheten vil en kunne redusere til et minimum, men aldri utrydde fullstendig. Folk som bur i fjellområder vil alltid ha andre livsvilkår enn folk på flatlandet. Forestillinga om det sosialistiske samfunnet som et *likhetens* rike er ei ensidig fransk forestilling. Den er bygd på det gamle «frihet, likhet, brorskap», og var ei forestilling som var berettiga som *utviklingstrinn* i si tid og på sitt sted. Men i likhet med alle de øvrige ensidighetene i de tidligere sosialistiske skolene burde den være overvunnet nå, ettersom den bare skaper forvirring i menneskenes hjerner, og ettersom en har funnet mer nøyaktige måter å framstille saka på.

Jeg slutter her, sjøl om nesten hvert ord i dette saft- og kraftløst redigerte programmet burde vært kritisert. Det er av en slik karakter at Marx og jeg, i tilfelle det blir vedtatt, *aldri* kan bekjenne oss til det *nye* partiet som blir oppretta på dette grunnlaget. Vi må overveie svært alvorlig hva slags stilling vi må innta overfor det, også overfor offentligheten. Husk at utenlands gjør en *oss* ansvarlig for hver eneste uttalelse og handling fra det tyske sosialdemokratiske arbeiderpartiet. Det er tilfelle med Bakunin i skriftet hans «Politikk og anarki», der vi må innestå for hvert tankeløst ord som Liebknecht har sagt og skrevet siden «Demokratisches Wochenblatt» begynte å bli utgitt[31]. Disse folka innbiller seg rett og slett at vi har kommandert hele greia herfra, mens De veit like godt som jeg at vi nesten aldri har blanda oss det minste opp i de indre partisakene. Og om dette skjedde noen ganger, var det bare for å prøve å gjøre godt igjen dumheter, og *bare teoretiske* dumheter, som etter vår mening var gjort. Men De kommer sjøl til å innse at dette programmet utgjør et vendepunkt som svært lett kan tvinge oss til å frasi oss alt ansvar for det partiet som godkjenner det.

I alminnelighet kommer det mindre an på det offisielle programmet et parti har enn på hva partiet gjør.

Men et *nytt* program er tross alt alltid ei fane som blir heist offentlig, og omverdenen vurderer partiet etter det. Derfor burde ikke programmet under noen omstendigheter innebære et tilbakeskritt, slik som dette gjør sammenlikna med Eisenachprogrammet. En burde også tenke på hva arbeiderne i andre land kommer til å si om dette programmet, og hva

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

slags inntrykk det kommer til å gjøre at hele det tyske sosialistiske proletariatet faller på kne for lassalleanismen.

Samtidig er jeg overbevist om at ei samling på *dette* grunnlaget ikke vil vare et år en gang. Skulle de beste hodene i partiet vårt gi seg til å lire av seg utenatlærte Lassalle-setninger om den jernharde lønnsloven og statsstøtte? Jeg skulle gjerne ha sett f.eks. Dem i den situasjonen! Og om de gjorde dette, ville tilhørerne deres pipe dem ut. Og jeg er sikker på at Lassalle-tilhengerne kommer til å insistere på akkurat *disse* delene av programmet akkurat som jøden Shylock gjorde det på sitt pund kjøtt. Splittelsen må komme, men da har vi igjen «gjort» Hasselmann, Hasenclever, Tölcke og kompani «redelige». Vi kommer til å gå svakere ut av splittelsen, Lassalle-tilhengerne sterkere. Vårt parti kommer til å ha mista den politiske møydommen sin, og kan aldri helhjerta fordømme Lassalle-frasene igjen, som det gjennom ei tid sjøl skreiv på fana si. Og dersom Lassalle-folka så igjen sier at de er det eneste virkelige, det eneste arbeiderpartiet, mens folka våre er borgerlige, så er programmet der for å bevise det. Alle de sosialistiske tiltaka i programmet er *deres*, og partiet *vårt* har bare bidratt med krava til det småborgerlige demokratiet. Og *også av partiet vårt* blir dette småborgerlige demokratiet i det samme programmet karakterisert som en del av den «reaksjonære massen»!

Jeg har latt dette brevet ligge, ettersom De jo likevel først slipper ut første april — til ære for Bismarck på fødselsdagen hans. Jeg ville ikke risikere at brevet blei beslaglagt ved noe forsøk på å smugle det inn. Nå er det akkurat kommet et brev fra Bracke. Også han har store betenkeligheter mot programmet, og vil vite hva vi mener. Jeg sender derfor dette brevet til han slik at han kan lese det og bringe det videre. Så slipper jeg dessuten å skrive hele greia om igjen. For øvrig har jeg også gitt Ramm den nakne sannheten. Til Liebknecht skreiv jeg helt kort. Jeg tilgir han ikke at han ikke har sagt *ett eneste ord* til oss om hele greia (samtidig som Ramm og andre trudde at han hadde informert oss i detalj) før det så og si var for seint. Slik har han jo alltid oppført seg — det er derfor Marx og jeg måtte føre en slik omfattende og ubehagelig korrespondanse med han. Men denne gangen har han gått for langt, og *vi går helt avgjort ikke med.*

Forsøk å ordne det slik at De kan komme hit i sommer. De må naturligvis bo hos meg, og dersom været blir bra, kan vi dra til kysten og bade et par dager. Det vil De ha riktig godt av etter det lange fengselsoppholdet.

Marx har nettopp flytta. Han bor nå i: Deres venn F.E.
41, Maitland Park Crescent, N.W. London.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

ENGELS TIL WILHELM BRACKE

I Braunschweig

122, Regents Park Road,
N.W. London 11. oktober 1875.

Kjære Bracke!

Jeg har utsatt å svare på de siste breva Deres de av 28. juni, på den ene sida fordi Marx og jeg ikke har sett hverandre på seks uker — han har vært i Karlsbad og jeg ved sjøen, der jeg ikke har hatt tilgang på «Volksstaat»[23] — og så fordi jeg ville vente litt og se hvordan den nye samlinga og det sammensatte utvalget[32] ville forholde seg i praksis.

Vi er helt enig med Dem i at Liebknecht har komplisert saka i iveren etter å oppnå samling for *enhver* pris. En kunne synes dette var nødvendig, men trengte ikke å si eller vise det for motparten. Etterpå må da en feil alltid rettferdiggjøre den neste. Etter at samlingskongressen nå en gang var blitt iverksatt og utbasunert på et slikt råttent grunnlag, måtte den for ingen pris mislykkes, og så måtte en på nytt gi litt etter på vesentlige punkt. De har helt rett: Denne samlinga bærer i seg kimen til en splittelse, og jeg skal være glad om *bare* de ubotelige fanatikerne faller fra, og ikke ei hel rad av ellers dyktige folk, som kunne bli brukbare gjennom god skolering. Dette vil avhenge av tidspunktet og omstendighetene som dette uunngåelig kommer til å skje under.

Programmet i sin endelige versjon består av tre deler:

1. Lassalle-frasene og -slagorda som ikke under noen omstendigheter burde ha blitt godtatt. Når to fraksjoner går sammen, setter en inn i programmet det en er enig i, ikke det en er uenig i. Ettersom folka våre likevel tillot dette, gikk de frivillig gjennom det kaudinske åket[33].

2. Ei rekke vulgærdemokratiske krav, som er satt opp i Folkepartiets ånd og stil.

3. Et antall setninger som skal være kommunistiske, for det meste tatt fra «Manifestet», men omredigert slik at de, dersom en ser nærmere på dem, alle ihop inneholder hårreisende sludder. Dersom en ikke begriper

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

disse sakene, må en holde fingrene borte fra dem, eller skrive dem ordrett av etter dem som en veit kjenner til saka.

Heldigvis har det gått bedre med programmet enn det hadde fortjent. Arbeidere såvel som borgere og småborgere leser det inn i det, som egentlig skulle ha stått der, men ikke står der. Ikke fra noe hold har det falt noen inn å granske det virkelige innholdet i ei eneste av disse vakre setningene offentlig. Det har gjort det mulig for oss å tie om dette programmet. Dessuten kan ingen oversette disse setningene til noe fremmed språk uten å bli *tvunget* til enten å skrive ned opplagt sinnsvakt tull, eller å tillegge setningene ei kommunistisk mening. Dette siste har både venn og fiende gjort så langt. Jeg har sjøl måttet gjøre det ved en oversettelse for de spanske kameratene våre.

Det jeg har sett av virksomheten til utvalget hittil, er ikke gledelig. For det første angrepet på Deres og Beckers skrifter[34]. Det er ikke utvalgets skyld at det ikke lyktes. For det andre fortalte Sonnemann, som Marx traff på gjennomreisa si, at han hadde tilbudt Vahlteich å bli korrespondent for «Frankfurter Zeitung»[24], men at utvalget hadde *forbudt* Vahlteich å ta imot tilbudet! Dette overtreffer vel all sensur, og jeg skjønner ikke hvordan Vahlteich kunne få seg til å godta et slikt forbud. Og så klønet som det blei gjort! De skulle heller ha sørga for at «Frankfurter Zeitung» blei betjent av våre folk overalt i Tyskland! Endelig synes jeg det virker som om Lassalle-medlemmene heller ikke gikk helt ærlig fram da Assosiasjonstrykkeriet i Berlin blei grunnlagt. Etter at folka våre tillitsfullt hadde valgt utvalget til kontrollråd ved Leipzig-trykkeriet, må de i Berlin bli *tvunget* til det. Men her kjenner jeg ikke detaljene nøyaktig.

I mellomtida er det bra at utvalget utfolder liten virksomhet og begrenser seg, som C. Hirsch, som var her nylig, sier, til å vegetere som et skrive- og informasjonskontor. Alle aktive inngrep fra deres side ville bare påskynde krisa, og det ser det ut som folka føler på seg.

Og for en svakhet det er å godkjenne tre Lassalle-tilhengere og to av våre folk til utvalget!

Alt i alt ser det ut til at vi til nå er kommet fra det med et blått øye, sjøl om det er sterkt blått. La oss håpe at det blir med det, og at propagandaen blant Lassalle-tilhengerne i mellomtida gjør si virkning. Om det hele holder fram til neste riksdagsvalg[35], kan det gå bra. Men da kommer Stieber og Tessendorf til å gjøre sitt beste, og da kommer også det tidspunktet da en ser *hva* en har overtatt av Hasselmann og Hasenclever.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Marx har kommet tilbake fra Karlsbad helt forandra, sterk, frisk, munter og sunn, og kan snart for alvor sette i gang med arbeidet igjen. Han og jeg sender Dem våre hjertelige hilsener. La oss høre fra Dem igjen når det passer slik, om hvordan det hele går. Folka i Leipzig[36] er altfor sterkt interessert i saka til å fortelle oss hvordan det hele henger sammen, og den *interne* partihistoria kan ikke offentliggjøres, især ikke nå.

Deres oppriktige
F.E.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

ENGELS TIL AUGUST BEBEL

i Leipzig.

London, 12. oktober 1875.

Kjære Bebel!

Brevet Deres stadfester hele synet vårt om at samlinga var forhasta fra vår side og bærer i seg frøet til en splittelse i framtida. Dersom det lykkes å utsette denne splittelsen til etter neste riksdagsvalg[35], ville det være bra...

Programmet, slik det er nå, består av tre deler:

1. Lassalle-frasene og -slagorda. Det er og blir en skam for partiet vårt å måtte godta disse. Når to fraksjoner samler seg om et felles program, så setter de inn det de er enige i og tar ikke opp de spørsmåla der de er uenige. Lassalles statsstøtte var riktignok med i Eisenachprogrammet, men bare som *ett* av mange *overgangstiltak,* og etter alt hva jeg har hørt, skulle en etter forslag fra Bracke temmelig sikkert ha strøket det ved kongressen i år *om det ikke hadde vært* for samlinga. Nå figurerer den som den ene og ufeilbarlige patentmedisinen mot alle sosiale misforhold. Det var et kolossalt moralsk nederlag for partiet vårt at det tillot at den «jernharde lønnsloven»[16] og andre Lassalle-fraser blei prakka på oss. Partiet vårt omvendte seg til Lassalles trosbekjennelse. Det kan en nå engang ikke bortforklare. Denne delen av programmet er det kaudinske åket[33] som partiet vårt har krøpet gjennom til større ære for den hellige Lassalle.

2. Demokratiske krav, som er satt opp helt i Folkepartiets stil og ånd.

3. Krav overfor «Staten *i dag*» (ingen veit hvem de øvrige «krava» blir stilt til). Og disse krava er svært uklare og ulogiske.

4. Allmenne setninger, for det meste tatt fra «Det kommunistiske manifestet» og Internasjonalens vedtekter, men de er så omredigert at de enten inneholder *helt gale* ting eller *reint tull*, slik Marx har påvist i detalj i den artikkelen De kjenner til.

Det hele er i høyeste grad uordentlig, uklart, usammenhengende,

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

ulogisk og pinlig. Om den borgerlige pressa hadde hatt et eneste kritisk hode, hadde han plukka dette programmet fra hverandre setning for setning. Han hadde undersøkt det virkelige innholdet i hver setning, påvist tøvet tydelig og klarlagt sjølmotsigelsene og de økonomiske bommertene (for eksempel at kapitalistklassen i dag har «monopol» på arbeidsmidla, som om det ikke fantes noen grunneiere; snakket om «frigjøringa av *arbeidet*» istedenfor av arbeiderklassen, arbeidet i seg sjøl er jo i dag nettopp *altfor fritt*!), og gjort hele partiet vårt forferdelig latterlig. Isteden har esla i borgerpressa tatt dette programmet helt alvorlig, lest inn i det som ikke står der og har tolka det kommunistisk. Det ser ut som arbeiderne gjør det samme. Det er *utelukkende dette forholdet* som i det hele tatt har gjort det mulig for Marx og meg å ikke ta offentlig avstand fra et slikt program. Så lenge både motstanderne våre og arbeiderne legger meningene våre inn i dette programmet, er det tillatt for oss å tie om det.

Dersom De er fornøyd med resultatet i personspørsmålet, så må krava våre ha sunket temmelig djupt. To av våre og tre Lassalle-tilhengere! Heller ikke her er altså folka våre likestilte allierte, men beseira og på forhand nedstemt. Arbeidet i utvalget er heller ikke konstruktivt, så vidt vi veit: 1. Vedtaket om *ikke* å ta med Brackes og B. Beckers to skrifter om Lassalle-ideer på lista over partiskrifter. Dersom dette vedtaket blir gjort om, er det ikke utvalgets og heller ikke Liebknechts fortjeneste.

2. Vahlteich fikk forbud mot å ta imot tilbudet fra Sonnemann om å bli korrespondent for «Frankfurter Zeitung»[24]. Dette har Sonnemann sjøl fortalt Marx, som var på gjennomreise. Det som overrasker meg enda mer enn arrogansen til utvalget i denne saka, som Vahlteich var villig til å føye seg etter istedenfor å be dem reise og ryke, er hvor utrulig dumt dette vedtaket er. Utvalget skulle heller ha sørga for at ei avis som «Frankfurter Zeitung» *bare* blei betjent av våre folk på alle steder.

...At hele saka er et lærerikt eksempel som til og med under de forholda vi har, ser svært lovende ut, det har De helt rett i. Samlinga i seg sjøl er en stor suksess dersom den holder i to år. Men vi kunne utvilsomt ha fått den mye billigere.

F.E.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

ENGELS TIL KARL KAUTSKY

i Stuttgart.

London, 7. januar 1891.

Kjære Kautsky!

I går sendte jeg deg *rekommandert* manuskriptet til Marx. Du har sikkert hatt glede av det. Jeg tviler på om det kan bli offentliggjort i det hellige tyske riket *slik det foreligger*. Se på det ut fra dette utgangspunktet, utelat de tvilsomme stedene der det går an og erstatt dem med prikker. Der sammenhengen ikke tillater dette, må du være så snill å merke av disse stedene i korrekturtrykket for meg. Skriv om mulig et par linjer om *årsakene* til at de er tvilsomme. Jeg vil nå gjøre det beste ut av situasjonen. Jeg kommer til å sette det som er retta i parenteser, og si i innledninga mi at dette er deler som er *forandra*. Vær derfor snill og sett rettingene i huskorrektur!

I tillegg til det ærverdige politiet, kan det være andre mennesker som blir misfornøyde med dette skrivet. Dersom du trur at du må ta hensyn til dette, vil jeg be deg sende manuskriptet *rekommandert* til Adler. Der i Wien kan det sannsynligvis bli trykt i sin helhet (med unntak, dessverre, av det herlige stykket om de religiøse behova), *og trykkes skal det uansett*. Men jeg skulle tru at den *svært positive* innstillinga mi, som jeg har gitt uttrykk for her overfor deg, gir deg full beskyttelse mot alle mulige klager. For ettersom dere jo ikke kan forhindre trykkinga, er det langt bedre at skrivet kommer ut i sjølve Tyskland og i det partiorganet som blei oppretta særskilt for slike ting, nemlig «Neue Zeit»[37].

Jeg har avbrutt arbeidet mitt om Brentano[38] for å gjøre ferdig dette manuskriptet for deg. Jeg må nemlig utnytte avsnitta der om den jernharde lønnsloven[16], og da var det bryet verdt å gjøre denne greia ferdig til trykking samtidig. Jeg hadde håpa å bli ferdig med Brentano denne uka, men det kom så store forstyrrelser og så mye brevskriving innimellom at det nok ikke blir mulig.

Altså, vær snill og la meg få vite dersom det oppstår problem...

Din

F.Engels.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

ENGELS TIL KARL KAUTSKY

i Stuttgart.

London, 15. januar 1891.

Kjære baron!

Når du leser korrekturene jeg legger ved, vil du oppdage at jeg ikke er noe umenneske, og at jeg til og med har tatt med noe beroligende morfin og bromkalium i innledninga. Det vil nok ha ei tilstrekkelig smertestillende virkning på den vemodige sinnsstemninga til vår venn Dietz. Bebel skal jeg også skrive til i dag. Jeg har ikke sagt noe om denne saka til han tidligere fordi jeg ikke ville gjøre forholdet hans til Liebknecht vanskelig. Bebel ville ha vært *forplikta* til å tale om det til Liebknecht, og Liebknecht, som har tatt utdrag av manuskriptet — det beviser programtalen hans i Halle[39] — ville ha satt himmel og jord i bevegelse for å hindre at det blei trykt.

Kan setninga «å tilferdsstille både de religiøse *og kjødelige* (behova) *sine*» ikke stå uforandra, så stryk de tre orda i kursiv og sett prikker isteden. Hentydninga blir da svakere, men likevel forståelig nok. Etter dette er det bare å håpe at det ikke oppstår flere betenkeligheter.

For å tilfredsstille deg og Dietz har jeg ellers gjort alt dere forlangte, og som du ser, enda *mer*...

Din
F.E.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

ENGELS TIL KARL KAUTSKY

i Stuttgart.

London, 3. februar 1891.

Kjære Kautsky!

Du trur at vi er blitt bombardert med brev på grunn av artikkelen til Marx. Tvert imot, vi har verken hørt eller sett noen ting.

Da det ikke kom noe nummer av «Neue Zeit»[37] på lørdag, trudde jeg straks at nå hadde det skjedd noe igjen. Søndag kom Ede og fortalte om brevet ditt. Da trudde jeg at kuppet for å undertrykke artikkelen likevel hadde lyktes. Mandag kom endelig nummeret, og ei tid seinere oppdaga jeg også at den var trykt i «Vorwärts».[40]

Ettersom tiltaka i sosialistloven hadde mislyktes,[41] var dette djerve spranget det beste folka kunne gjøre. Det har dessuten den fordelen at det fyller en god del av den uoverstigelige kløfta som August snakker om i den første forskrekkelsen. Denne forskrekkelsen var i alle fall i all hovedsak grunna på overveielsen: Hva kommer fienden til å lage ut av det? Ettersom innlegget blei offentliggjort i det offisielle organet, tar en brodden av motstanderens utnytting av den, og stiller oss opp slik at vi kan si: Se hvordan vi kritiserer oss sjøl — vi er det eneste partiet som kan tillate oss det. Prøv å gjøre det samme en gang! Og dette er også det riktige standpunktet, som folk burde ha tatt fra starten av.

Dermed blir det også vanskelig å sette i scene tiltak mot deg. Bønna mi om eventuelt å sende saka til Adler skulle på den ene sida presse Dietz, og på den andre sida beskytte deg mot ansvar, ettersom jeg til en viss grad satte deg i en tvangssituasjon. Jeg skreiv også til August at jeg tok på meg hele ansvaret aleine.

Om ansvaret ellers skulle falle på noen, måtte det være på Dietz. Han veit at jeg alltid har vært imøtekommende mot han i slike spørsmål. Jeg har ikke bare oppfylt alle ønskene hans om å dempe språket, men har til og med dempa det ut over ønskene hans. Hadde han strøket mer, ville det ha blitt tatt omsyn til også. Men hvorfor skulle jeg ikke la passere det som Dietz ikke tar anstøt av?

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

For øvrig kommer de fleste, bortsett fra Liebknecht, til å være meg takknemlig for at jeg offentliggjorde innlegget når de kommer over den første forskrekkelsen. Det gjør alle halvkveda viser og alt frasemakeri i neste program umulig, og det leverer uimotståelige argument som de fleste av disse folka kanskje ikke hadde hatt mot til å komme fram med på eget initiativ. En kan ikke klandre dem at de ikke forandra det dårlige programmet under sosialistloven, ettersom det var umulig. Og nå har de jo gitt det opp sjøl. Nå kan de faktisk usjenert innrømme at de oppførte seg klosset ved samlinga for 15 år siden og lot seg lure av Hasselmann osv. I alle fall har ikke de tre delene av programmet: 1. utprega Lassalle-ideer, 2. vulgærdemokratiet til Folkepartiet[6], 3. tullprat, blitt bedre ved at det har ligget i eddik i 15 år som offisielt partiprogram. Og om vi ikke kan si dette åpent og beint fram i dag, når kan vi det da?

Vær snill og la oss få vite det dersom du hører noe nytt.

De beste hilsener.

Din
F.E.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

ENGELS TIL KARL KAUTSKY

i Stuttgart.

London, 11. februar 1891.

Kjære Kautsky!

Mange takk for de to breva fra deg. Breva fra Bebel og Schippel sender jeg her tilbake.

Berlinernes boikott av meg er ikke heva ennå, jeg har verken hørt eller sett noe skriftlig. De har sikkert ikke bestemt seg ennå. Derimot har «Hamburger Echo»[42] en lederartikkel som var svært anstendig når en tenker på at disse folka ennå er sterkt farga av Lassalle-ideer og til og med sverger til systemet med erverva rettigheter.[43] Av denne lederen og av «Frankfurter Zeitung» har jeg også sett at angrepet fra fiendepressa alt er i full gang, dersom de ikke har trøtta seg sjøl ut alt. Når dette en gang er overstått, og inntil nå har det, såvidt jeg har sett, ikke vært så farlig, vil folka komme seg etter den første forskrekkelsen. Adlers Berlin-korrespondent (A.Braun?) har derimot formelig takka meg for offentliggjøringa.[44] Noen slike stemmer til, og motstanden blir lamma.

Jeg forsto straks at manuskriptet med vilje blei gjømt unna og underslått for Bebel i mai/juni 1875 da han meddelte meg første april som dato for løslatelsen sin fra fengselet. Jeg har også skrevet til han at han *måtte* ha sett det dersom ikke noe «uriktig» hadde skjedd. Om det blir nødvendig, vil jeg be han svare på dette. Dokumentet var lenge i hendene på Liebknecht, og det var bare så vidt Bracke fikk det igjen. Liebknecht ville beholde det helt for seg sjøl for å bruke det ved den endelige utforminga av programmet. På hvilken måte, det er nå klart.

Send manuskriptet til Lafargue-artikkelen[45] rekommandert som korsband, så skal jeg ordne opp i saka. Artikkelen hans om Padlewski var forresten ganske god, og svært nyttig mot forvrengningene av fransk politikk i «*Vorwärts*»[40]. Når det gjelder dette, er Wilhelm i det hele tatt uheldig. *Han* driver propaganda for den franske republikken over alt, mens den korrespondenten som er ansatt særskilt av han, Guesde, avslører den over alt.[46]

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Jeg stiller meg fullstendig likegyldig til forklaringa fra fraksjonen,[47] som Schippel har kunngjort. Dersom de ønsker det, er jeg villig til å stadfeste overfor dem at jeg ikke er vant til å be om deres løyve. Om denne offentliggjøringa passer dem eller ikke, er det samme for meg. Jeg unner dem gjerne retten til å uttale si motstridende mening om dette eller hint. Jeg tenker slett ikke å svare på det om ikke saka tar ei slik vending at jeg blir absolutt tvunget til å gå inn på det. Så la oss vente og se.

Det er også grunnen til at jeg ikke kommer til å skrive til Bebel, for for det første må han sjøl si meg hva for endelig mening han har danna seg om saka, og for det andre blir jo alle resolusjoner fra fraksjonen underskrevet av alle, uansett om de har stemt for den eller ikke. For øvrig tar Bebel feil om han trur at jeg lar meg bli dratt inn i en bitter polemikk. Da måtte de jo først angripe meg med usannheter osv. som jeg ikke kunne la passere. Tvert imot er jeg formelig gjennomsyra av forsonlighet. Jeg har jo slett ingen grunn til å bli sint, og jeg brenner av lyst til å bygge ei eller anna slags bru — pontongbru, bru av jern, stål eller til og med ei forgylt bru — over den mulige avgrunnen eller kløfta som Bebel aner i det fjerne.

Merkelig! Nå skriver Schippel om de mange gamle Lassalle-tilhengerne som er stolte over Lassalle-ideene sine — og da de var her,[48] het det enstemmig: Det fins ikke lenger noen Lassalle-tilhengere i Tyskland! Dette var nettopp en av hovedgrunnene til at jeg lot noe av tvilen min fare. Og så kommer også Bebel og finner at et stort antall av de beste kameratene er svært krenka. Men da burde en også ha fortalt meg hvordan det virkelig lå an med sakene.

For øvrig — om en ikke kan tale oppriktig om det teoretiske tullet til Lassalle og hans profetvirke i dag, etter 15 år, når skal en da gjøre det?

Partiet sjøl, ledelsen, fraksjonen og tutti quanti*, blir beskytta gjennom sosialistloven[41] mot all kritikk, men bare ikke mot å godta et slikt program (og dette kan de ikke komme fra). Så lenge sosialistloven var i kraft, var enhver revisjon utelukka. Så snart den opphører, setter de revisjonen opp på dagsordenen. Så hva vil en mer?

Det er også nødvendig at folket en gang for alle slutter å behandle partifunksjonærene — sine egne tjenere — med silkehansker, og slutter å stå underdanige foran dem som om de var ufeilbarlige byråkrater istedenfor å kritisere dem.

Din
F.E.

---

* Tutti quanti — alle de andre (latin).

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

ENGELS TIL FRIEDRICH ADOLPH SORGE

i Hoboken

London, 11. februar 1891.

Kjære Sorge!

Mottatt brevet ditt av 16. januar...

Marx-artikkelen i «Neue Zeit»[37] har du lest. Den gjorde sosialist-pampene i Tyskland svært sinte med en gang, men det ser ut til at sinnet har lagt seg noe allerede. Derimot vakte den glede i sjølve partiet, bortsett fra hos de gamle Lassalle-tilhengerne. Berlin-korrespondenten til «Arbeiter-Zeitung» i Wien,[49] som du får med *neste* brev, takker meg beint fram for den tjenesten jeg har gjort partiet[44] (jeg trur det er Adolf Braun, Victor Adlers svoger og Liebknechts underredaktør i «Vorwärts»). Liebknecht er sjølsagt rasende. Hele kritikken var jo mynta spesielt på han, og han er faren til det råtne programmet som han har avla sammen med den drittsekken Hasselmann. Jeg forstår den forskrekkelsen disse folka opplevde med en gang da de nå blei behandla sans façon* og programmet deres blei avslørt som reint tull, for før hadde de jo forlangt å bli behandla ytterst forsiktig av «kameratene». Etter det K. Kautsky, som har oppført seg svært modig i hele saka, skriver til meg, så fins det planer om å slippe ut et fraksjonsdokument[47], som sier at offentliggjøringa er skjedd uten at de visste om det og at de tar avstand fra det. Den gleden kan de gjerne få. Men kanskje kommer heller ikke dette til å skje, dersom en samtykker sterkere i partiet og de oppdager at ropet om «et våpen som dermed er gitt i fiendens hender til bruk mot oss sjøl» ikke er verdt så mye.

I mellomtida blir jeg boikotta av disse herrene. Det passer meg bra ettersom jeg sparer mye tid på det. Altfor lenge kommer det ikke i noe fall til å vare...

Din
F.E.

---

* Sans façon — uten hensyn (fransk).

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

ENGELS TIL KARL KAUTSKY

i Stuttgart.

London, 23. februar 1891.

Kjære Kautsky!

De gratulasjonene jeg i all hast sendte deg i forgårs har du vel fått. La oss komme til saka igjen, brevet fra Marx.

Redselen for at han skulle gi motstanderne et våpen i hendene, var grunnløse. Ondskapsfulle skumlerier forekommer jo i alle sammenhenger, men i det store og hele har motstanderne våre blitt fullstendig forbløffa over denne hensynsløse sjølkritikken og fått dette inntrykket: For ei indre kraft dette partiet må ha, som kan koste på seg noe slikt! Dette går fram av de motstanderavisene som du har sendt meg (mange takk!) og de jeg har fått tak i ellers. Og ærlig talt, det var også meninga mi da jeg offentliggjorde dokumentet. At personer her og der ville bli ubehagelig berørt i første omgang var jeg oppmerksom på, men det var ikke til å unngå, og det saklige innholdet veide i mine øyne mye tyngre. Jeg visste også at partiet var mer enn sterkt nok til å bære det, og jeg rekna med at det ville fordøye dette likeframme språket som blei brukt for 15 år siden i dag også. Jeg rekna med at en ville peke på denne styrkeprøva med rettmessig stolthet og si: Hvor fins noe annet parti som ville våge noe slikt? Men det har en overlatt til «Arbeiter-Zeitung» i Sachsen og Wien og til «Züricher Post».[50]

Om du tar på deg ansvaret for offentliggjøringa[51] i nr. 21 av «Neue Zeit»[37], så er det snilt av deg, men gløm ikke at det var jeg som ga den første ansporinga og attpåtil på sett og vis satte deg i en tvangssituasjon. Derfor gjør jeg krav på hovedansvaret sjøl. Når det gjelder detaljene, kan en jo alltid ha forskjellig oppfatning om dem. Jeg har strøket og endra alt det du og Dietz hadde innvendinger mot, og hadde Dietz hatt enda mer å sette fingeren på, så ville jeg ha føyd meg om det var mulig. Det har jeg bevist for dere gang på gang. Men når det gjelder hovedspørsmålet var det *mi plikt* å offentliggjøre saka når programmet nå en

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

gang var oppe til debatt. Og framfor alt nå etter Liebknechts rapport i Halle[39], der han dels usjenert bruker utdraga sine fra den som sin eiendom, og dels angriper den uten å nevne kilden, ville Marx sikkert ha satt originalen opp mot den bearbeidde utgava, og det var mi plikt å gjøre det på vegne av han. Dessverre hadde jeg ennå ikke dokumentet den gangen, jeg fant det først mye seinere etter mye leiting.

Du sier Bebel skriver til deg at Marx' behandling av Lassalle har stifta vondt blod hos de gamle Lassalle-tilhengerne. Det får så være. Folk kjenner jo ikke den virkelige historia, og det ser ikke ut til at det er gjort noe for å opplyse dem om det heller. Om disse folka ikke veit at hele storheten til Lassalle var grunna på at Marx i ei årrekke tillot han å pynte seg med forskningsresultata sine, som om de var hans egne, og attpåtil å forvrenge dem på grunn av manglende økonomiske forkunnskaper, så er det ikke mi skyld. Men jeg er litterær testament-fullbyrder for Marx, og i denne rolla har jeg også mine plikter.

Lassalle har nå i 26 år tilhørt historia. En har latt den historiske kritikken av han hvile under unntaksloven[41], men nå er det på tide å la den komme til sin rett og bringe klarhet i Lassalles stilling i forhold til Marx. Den legenden som skjuler og forherliger det sanne bildet av Lassalle kan jo ikke bli noen trosartikkel for partiet. Uansett hvor høyt en vurderer Lassalles fortjenester for bevegelsen, så blir den historiske rolla han spilte i den tvetydig. Hakk i hæl på sosialisten Lassalle går demagogen Lassalle. Overalt skinner lederen i Hatzfeldt-prosessen[52] gjennom agitatoren og organisatoren Lassalle: den samme kynismen i valget av middel, den samme forkjærligheten for å omgi seg med tvilsomme og korrumperte folk som en kan bruke som reine verktøy, eller kanskje kassere. Fram til 1862 var han i praksis en ekte prøyssisk vulgærdemokrat med sterkt bonapartistiske tilbøyligheter (jeg har nettopp sett gjennom breva hans til Marx). Så slo han plutselig om av reint personlige grunner, og starta agitasjonen sin. Og før to år var gått, forlangte han at arbeiderne skulle ta parti for kongedømmet mot borgerskapet, og sammen med Bismarck — en karakter av beslekta natur — begynte han å intrigere på en måte som ville ha ført til regelrett forræderi mot bevegelsen dersom han ikke hadde vært så heldig å bli skutt i tide. I agitasjonsskrifta hans er det riktige, som han har lånt av Marx, vevd så tett sammen med Lassalles egne utlegninger — og disse er uten unntak feilaktige — at det er nesten umulig å skille Marx og Lassalle fra hverandre. Den delen av arbeiderne som føler seg krenka av Marx' dom, kjenner bare til Lassalle fra de to åra med agitasjon, og også dem ser de bare gjennom rosa brilleglass. Men den historiske

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

kritikken kan ikke i all evighet bli stående med hatten i handa foran slike fordommer. Det var mi plikt å endelig gjøre opp regninga mellom Marx og Lassalle. Det er gjort. Det kan jeg nøye meg med så lenge. Jeg sjøl har dessuten andre ting å gjøre. Og den hensynsløse dommen som Marx offentliggjorde over Lassalle kommer til å tale for seg sjøl og oppmuntre andre. Men blir jeg tvunget til det, så har jeg ikke noe valg: da må jeg en gang for alle gjøre slutt på Lassalle-legenden.

At det har heva seg røster i fraksjonen for at en skulle begynne å sensurere «Neue Zeit» er jo ei nydelig historie. Er det fraksjonsdiktaturet under sosialistloven (som jo var nødvendig og blei leda på en utmerka måte) som går igjen og spøker ennå, eller er det minner fra v. Schweizers eldgamle stramme organisasjon? Når den tyske sosialistiske vitenskapen nå er frigjort fra Bismarcks sosialistlov, er det sannelig en strålende tanke at den skal bli satt under en ny sosialistlov, som de sosialdemokratiske partimyndighetene sjøl skal utarbeide og gjennomføre. For øvrig er det sørga for at trærne ikke får vokse inn i himmelen.

Artikkelen i «Vorwärts» [47] bryr jeg meg lite om. Jeg vil vente på Liebknechts historieskriving og så besvare begge i en så vennskapelig tone som mulig. I «Vorwärts»-artikkelen er det bare noen få uriktigheter å korrigere (f.eks. at vi ikke ønska samlinga, at hendingene har vist at Marx tok feil osv.), og stadfeste det som er sjølinnlysende. Med dette svaret tenker jeg å avslutte debatten for min del om ikke nye angrep eller feilaktige påstander tvinger meg til å fortsette den.

Si til Dietz at jeg holder på å arbeide med «Opphavet»[53]. Men i dag skriver Fischer og vil også ha 3 nye forord![54]

Din
F.E.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

ENGELS TIL FRIEDRICH ADOLPH SORGE

i Hoboken

London, 4. mars 1891.

Kjære Sorge!

Jeg har fått brevet ditt av 19. februar. I mellomtida har du vel hørt mye mer om den store harmen som den sosialdemokratiske fraksjonen kjenner over offentliggjøringa av Marx' brev om programmet i «Neue Zeit»[37]. Saka er ikke over ennå. Jeg lar folka blamere seg så lenge, og her har Liebknecht prestert tvilsomme ting i «Vorwärts»[40]. Når tida er inne, skal jeg naturligvis svare. Det skal skje uten unødig krangling, men uten en viss lett ironi går det neppe. Sjølsagt står alle de som teller noe teoretisk på mi side — unntatt Bebel, som faktisk ikke har helt urett når han mener at jeg har såra han. Men det var uunngåelig. Jeg har ikke lest «Volkszeitung»[55] på 4 uker fordi jeg har hatt for mye å gjøre. Jeg veit altså ikke om noen refleks av lynet har slått ned i Amerika — i Europa skummer restene av Lassalle-ideene, og dem har dere jo nok av...

Din
F.E.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

ENGELS TIL AUGUST BEBEL

i Berlin.

London, 1. — 2. mai 1891.

Kjære Bebel!

Jeg svarer på de to breva dine av 30. mars og 25. april[56] i dag. Det var med stor glede jeg leste at sølvbryllupet deres var så vellykka og gjorde dere lystne på gullbryllup. Jeg ønsker av hele mitt hjerte at dere begge skal få oppleve det. Vi trenger deg lenge etter at djevelen har henta meg — for å bruke gamle Dessauers ord.

Forhåpentligvis for siste gang må jeg komme tilbake til Marx' programkritikk. Jeg må protestere mot at «*ingen* skulle ha hatt noe å innvende mot offentliggjøringa i og for seg». Liebknecht ville *aldri* ha godtatt offentliggjøringa frivillig, men ville ha gjort sitt ytterste for å forhindre den. Helt fra 1875 har denne kritikken vært ei slik mare for han at han tenker på den hver gang det blir snakk om «program». Hele talen hans i Halle[39] dreier seg om kritikken. Den svulstige artikkelen hans i «Vorwärts»[47] er bare uttrykk for den dårlige samvittigheten hans på grunn av denne samme kritikken. Og faktisk er den i første omgang retta mot han. Vi oppfatta han, og jeg oppfatter han ennå, som far til samlingsprogrammet — i den råtne versjonen. Og dette var det punktet som avgjorde den ensidige framferden min. Kunne jeg ha diskutert saka bare med deg og så øyeblikkelig ha sendt den til K. Kautsky til trykking, så ville vi ha blitt enige i løpet av to timer. Men så mente jeg at du — personlig og av partihensyn — var forplikta til å rådføre deg med Liebknecht også. Og da visste jeg hva som ville skje. Enten fortielse eller åpen krangel, i det minste for ei tid, og også med deg, når jeg sjøl gikk foran. At jeg ikke hadde urett, mener jeg at følgende beviser: Ettersom du kom ut av fengselet 1. april (1875), og dokumentet er datert først 5. mai, er det klart — om det ikke kommer fram noe nytt — at saka *med vilje blei underslått for* deg, og det kan *bare* ha blitt gjort *av Liebknecht*. Men for husfredens skyld har du tillatt han å meddele verden løgna om

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

at du ikke hadde fått sett saka på grunn av fengselsoppholdet. Og så måtte du ha tatt hensyn til han alt før offentliggjøringa for å unngå skandale i styret. Jeg forstår det også, men da håper jeg du forstår at jeg måtte ta hensyn til at det etter all sannsynlighet ville ha tatt denne vendinga.

Jeg har nettopp sett gjennom saka enda en gang. Det er mulig at enda noe kunne ha blitt utelatt, uten at det hadde skadd helheten. Men sikkert ikke *mye*. Hvordan var situasjonen? Vi visste like godt som dere og f.eks. «Frankfurter Zeitung»[24] av 9. mars -75, som jeg fikk tak i, at *spørsmålet var avgjort* i og med at de som fikk fullmakt av dere hadde godkjent utkastet. Derfor skreiv Marx kritikken bare for å tilfredsstille samvittigheten sin. Etterskrifta Dixi et salvavi animam meam* vitner om det. Han gjorde seg ikke noe som helst håp om suksess. At Liebknecht gjør seg viktig med det «kategoriske nei» er derfor bare tomt skryt. Det veit han også sjøl. Når dere nå hadde gjort en bommert i valget av representantene deres, og blei tvunget til å svelge programmet for at ikke hele samlinga skulle sprekke, kan dere da virkelig ikke ha noe imot at en nå, *etter 15 år,* offentliggjør den advarselen som dere fikk før den endelige beslutninga blei fatta. Dette stempler dere verken som dumskaller eller bedragere, dersom dere da ikke krever ufeilbarlighet for de offisielle handlingene deres.

Riktignok har du ikke lest advarselen, men dette har jo også blitt offentliggjort, og derfor er du i en svært gunstig posisjon sammenlikna med de andre, som har lest den og likevel føyd seg etter utkastet.

Følgeskrivet mener jeg er svært viktig. Den eneste riktige politikken blir nemlig lagt fram der. Parallell handling i ei prøvetid, det var det eneste som kunne ha redda dere fra å høkre bort prinsippa. Men Liebknecht ville ikke for noen pris gi avkall på æra for å ha fått i stand samlinga, og da er det ennå et under at han ikke gikk enda lenger i innrømmelsene sine. Han har overtatt og beholdt en rein mani for sammenslåinger fra det borgerlige demokratiet.

I dag kan en si i velvalgte milde ordelag at Lassalle-tilhengerne kom fordi de *måtte,* fordi hele partiet deres holdt på å rase sammen, fordi lederne deres enten var skurker eller esler som massene ikke lenger var villige til å følge. Den «stramme organisasjonen» deres endte sjølsagt i fullstendig oppløsning. Det er altså latterlig når Liebknecht unnskylder godkjenninga en bloc av Lassalle-trosartiklene med at Lassalle-tilhengerne ofra den faste organisasjonen sin — det var ikke mer igjen å ofre!

* Jeg har talt og redda sjela mi.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Du undrer deg på hvor de uklare og forvirra frasene i programmet stammer fra? Men alle sammen er jo nettopp Liebknecht i egen person. På grunn av dem har vi slåss med han i årevis. Han svermer for dem. Han har alltid vært teoretisk uklar, og den dag i dag synes han den skarpe formuleringsmåten vår er vederstyggelig. Som gammelt Folkepartimedlem elsker han derimot den dag i dag velklingende fraser som kan bety alt eller ingenting. Den gangen snakka uklare franskmenn, englendere og amerikanere om «frigjøringa av arbeidet» istedenfor arbeider*klassen*, fordi de ikke visste bedre. Til og med i Internasjonalens dokument måtte en her og der tale det språket som folket en henvendte seg til snakka, og dette var grunn god nok for Liebknecht til å skru uttrykksmåten til det tyske partiet tilbake til et tilbakelagt standpunkt gjennom tvang. Og en kan absolutt ikke si at han gjorde dette «mot bedre viten», for han visste virkelig ikke bedre, og jeg er ikke sikker på om han veit bedre i dag heller. I hvert fall faller han den dag i dag hele tida tilbake til den gamle svevende uttrykksmåten — men den er jo lettere å bruke retorisk. Og da han sikkert la i hvert fall like mye vekt på de grunnleggende demokratiske krava, som han trudde han forsto, som på de økonomiske prinsippa, som han ikke helt forsto, så var han sikkert ærlig da han trudde at han hadde gjort ei strålende forretning da han kjøpte inn demokratiske dusinvarer mot Lassalle-dogmer.

Når det gjelder angrepa på Lassalle, så var de faktisk noe av det viktigste for meg, som jeg også har sagt. I det Eisenach-folka faktisk godtok *alle* de viktigste Lassalle-frasene og -krava om økonomi, hadde de *i virkeligheten blitt Lassalle-tilhengere,* i hvert fall etter programmet. Lassalle-folka hadde ikke noe som de kunne ha beholdt, og de ofra heller ikke noe som helst. For å gjøre seieren til Lassalle-folka fullstendig, har dere overtatt som partisang den moraliserende prosaen på rim der herr Audorf lovpriser Lassalle.[57] Og i de 13 åra med sosialistloven var det sjølsagt umulig å motsette seg Lassalle-kulten innafor partiet. Dette måtte det bli slutt på, og det har jeg starta med. Jeg vil ikke lenger tillate at Lassalles falske berømmelse blir opprettholdt og preika en gang til *på bekostning av Marx.* Det blir færre og færre av de folka som personlig kjente og dyrka Lassalle. Hos alle de andre er Lassallekulten *et reint kunstprodukt*, som er fabrikert på grunnlag av vår stilltiende overbærenhet mot bedre vitende. Det er altså ikke en gang personlig hengivenhet som gjør denne kulten berettiga. Til de uerfarne og nykommerne blei det tatt nok hensyn gjennom at saka blei offentliggjort i *«Neue Zeit»*[37]. Men jeg kan absolutt ikke gå med på at den historiske sannheten må vike i slike saker — etter 15 år med lammefrom

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

tålmodighet — fordi den ikke er passende eller fordi den ville vekke anstøt i partiet. I slike tilfeller er det ikke til å unngå at gode kamerater blir såra. Heller ikke at de knurrer over det. Og om de så sier at Marx var misunnelig på Lassalle, og om tyske aviser og til og med(!!) «Vorbote»[58] i Chicago (som skriver for flere ekte Lassalle-tilhengere i Chicago enn det fins i hele Tyskland) stemmer med i koret, så bryr jeg meg mindre om det enn om et loppestikk. Vi har fått helt andre ting å hanskes med, og har likevel gått over til dagsordenen. Det står fast som et eksempel at Marx tok hardhendt på den hellige Ferdinand Lassalle, og det er nok i første omgang.

Og nå enda en ting: Dere har med makt forsøkt å forhindre at artikkelen blei offentliggjort, og dere har sendt advarsler til «Neue Zeit» om at partiet kommer til å gjøre den om til partieiendom og sette den under sensur dersom noe slikt gjentar seg. Derfor må det jo framstå i et eiendommelig lys for meg at partiet tar hele pressa deres i besittelse. Hva skiller dere fra Puttkamer dersom dere innfører en sosialistlov innafor deres egne rekker? Dette kan jo være temmelig likegyldig for meg. Ikke noe parti i noe land kan dømme meg til taushet når jeg har bestemt meg for å tale. Men jeg vil likevel be dere tenke over om det ikke var bedre for dere om dere var litt mindre følsomme og litt mindre ... prøyssiske i handlingene deres. Dere — partiet — *trenger* den sosialistiske vitenskapen, og den kan ikke leve uten bevegelsesfrihet. Da må en ta med ubehageligheter på kjøpet, og det gjør en best med verdighet, uten å blunke. Den minste spenninga, for ikke å snakke om ei revne, mellom det tyske partiet og den tyske sosialistiske vitenskapen ville være ei ulykke og en skam uten like. Det er sjølsagt at du personlig, eller styret, beholder og må beholde en betydelig *moralsk* innflytelse over «Neue Zeit» og alt annet som blir utgitt. Men dette må og kan være tilstrekkelig for dere. «Vorwärts» skryter alltid av den ukrenkelige diskusjonsfriheten, men det er ikke mye en merker av den. Dere veit ikke hvor merkelig en slik hang til tvangstiltak forekommer en her i utlandet, der en er vant til å se at de eldste partisjefene behørlig blir stilt til regnskap (f.eks. Tory-regjeringa av Lord Randolph Churchill). Og så må dere heller ikke glømme at i et stort parti kan ikke disiplinen på noe vis være så hard som i ei lita sekt, og at sosialistloven, som smidde sammen Lassalle-folka og Eisenach-gruppa (ifølge Liebknecht var det riktignok praktprogrammet hans som fikk til dette!) og gjorde slikt nært samhold nødvendig, ikke eksisterer lenger...

F.E.

58

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

TILLEGG

PROGRAMMET TIL DET SOSIAL-DEMOKRATISKE ARBEIDERPARTIET

(vedtatt i Eisenach 1869)

I. Det sosialdemokratiske arbeiderpartiet arbeider for å opprette den frie folkestaten.

II. Hvert medlem av Det sosialdemokratiske arbeiderpartiet forplikter seg til å arbeide med alle krefter for følgende prinsipp:

1. De nåværende politiske og sosiale forholda er i høyeste grad urettferdige, og må derfor bekjempes med største energi.

2. Kampen for frigjøringa av de arbeidende klassene er ikke en kamp for klasseprivilegier og fordeler, men for like rettigheter og like plikter, og for å avskaffe alt klasseherredømme.

3. Arbeidernes økonomiske avhengighet av kapitalistene danner grunnlaget for trelldommen i alle dens former. Derfor kjemper Det sosialdemokratiske arbeiderpartiet for at hver arbeider skal få hele arbeidsutbyttet, ved å avskaffe den nåværende produksjonsmåten (lønnssystemet) gjennom kooperativt arbeid.

4. Den politiske friheten er det helt nødvendige vilkåret for økonomisk frigjøring av de arbeidende klassene. Det sosiale spørsmålet er uløselig knytta til det politiske. Løsninga av det er betinga av dette, og er bare mulig i den demokratiske staten.

5. I betraktning av at den politiske og økonomiske frigjøringa av arbeiderklassen bare er mulig ved at arbeiderne fører kampen samla og enhetlig, må Det sosialdemokratiske arbeiderpartiet være en enhetlig organisasjon. Men det må også gjøre det mulig for hver enkelt å gjøre sin innflytelse gjeldende til fellesskapets ve og vel.

6. I betraktning av at frigjøringa av arbeiderne verken er ei lokal eller nasjonal, men ei sosial oppgave som omfatter alle land som har et moderne samfunn, ser Det sosialdemokratiske arbeiderpartiet seg som ei grein av Den internasjonale arbeiderassosiasjonen, og slutter seg til kampen den fører, så langt foreningslovene tillater det.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

III. Som de neste krava i agitasjonen til Det sosialdemokratiske arbeiderpartiet setter en fram:

1. Allmenn, lik, direkte og hemmelig valgrett for alle menn over 20 år i valg til parlamentet, delstatsparlamenta, provins- og kommunestyrene og alle øvrige representasjonsorgan. De valgte representantene skal ha tilstrekkelig diettgodtgjørelse.
2. Innføring av direkte lovgivning (det vil si forslags- og forkastelsesrett) gjennom folket.
3. Oppheving av alle privilegier som følge av stand, eiendom, fødsel og trusbekjennelse.
4. Oppretting av et folkeforsvar istedenfor den stående hæren.
5. Skille av kirke og stat og skole og kirke.
6. Obligatorisk undervisning i folkeskoler og gratis undervisning i alle offentlige utdanningsanstalter.
7. Uavhengighet for domstolene, innføring av jurydomstoler og faglige domstoler i industrien. Innføring av offentlige og muntlige rettssaker og gratis rettshjelp.
8. Avskaffing av alle presse-, forenings-, og samlingslover. Innføring av normalarbeidsdagen. Innskrenking av kvinnearbeid og forbud mot barnearbeid.
9. Avskaffing av alle direkte skatter og innføring av en eneste direkte progressiv inntektsskatt og arveavgift.
10. Statlig støtte til kooperasjonen og statskreditt til frie produksjonskooperativ med demokratiske garantier.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

PROGRAMMET TIL TYSKLANDS SOSIALISTISKE ARBEIDERPARTI

(vedtatt i Gotha i 1875)

I. Arbeidet er kilden til all rikdom og all kultur, og ettersom allment nyttig arbeid bare er mulig gjennom samfunnet, så tilhører hele arbeidsutbyttet samfunnet, det vil si alle medlemmene av det, gjennom allmenn arbeidsplikt, etter lik rett, enhver etter egne fornuftsmessige behov.

I dagens samfunn har kapitalistklassen monopol på arbeidsmidla. Arbeiderklassens avhengighet er betinga av dette, og den er årsaka til fattigdommen og trelldommen i alle former.

Frigjøringa av arbeidet krever at arbeidsmidla blir omdanna til samfunnets felleseie og at totalarbeidet blir regulert kooperativt, med bruk til felles nytte og rettferdig fordeling av arbeidsutbyttet.

Frigjøringa av arbeidet må være arbeiderklassens verk. Overfor den er alle andre klasser bare en reaksjonær masse.

II. Med utgangspunkt i disse grunnsetningene streber Tysklands sosialistiske arbeiderparti med alle lovlige midler etter å nå den frie staten og det sosialistiske samfunnet, å knuse den jernharde lønnsloven gjennom å avskaffe lønnsarbeidssystemet, å oppheve all slags utbytting og avskaffe all sosial og politisk ulikhet.

Tysklands sosialistiske arbeiderparti er seg bevisst den internasjonale karakteren arbeiderbevegelsen har, sjøl om det først og fremst virker innafor ei nasjonal ramme, og er bestemt på å oppfylle alle de pliktene som det pålegger arbeiderne for å gjøre forbrødringa av alle mennesker til virkelighet.

For å bane veg for løsninga av det sosiale spørsmålet, krever Tysklands sosialistiske arbeiderparti at det blir oppretta sosialistiske produksjonskooperativer med statsstøtte under demokratisk kontroll av det arbeidende folket. Produksjonskooperativer bør opprettes for industri og jordbruk i et slikt omfang at den sosialistiske organiseringa av totalarbeidet vokser fram av dem.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Tysklands sosialistiske arbeiderparti krever som grunnlag for staten:

1. Allmenn, lik og direkte valg- og stemmerett med hemmelig og obligatorisk stemmegiving for alle statsborgere som har fylt tjue år i alle valg og avstemninger i stat og kommune. Valg- og stemmedag må være en søndag eller helgedag.
2. Direkte lovgiving gjennom folket. Avgjørelser om krig og fred av folket.
3. Allmenn våpenopplæring. Folkeforsvar istedenfor stående hærer.
4. Avskaffing av alle unntakslover, først og fremst presse-, foreningsog forsamlingslover — i det hele tatt alle lover som innskrenker fri meningsytring, fri forskning og tenking.
5. Folkedomstoler. Gratis rettshjelp.
6. Allmenn og lik folkeoppfostring gjennom staten. Allmenn skoleplikt. Gratis undervisning i alle undervisningsanstalter. Religionen skal erklæres som privatsak.

Innafor dagens samfunn krever Tysklands sosialistiske arbeiderparti:

1. Størst mulig utviding av politiske rettigheter og friheter i tråd med de ovafor nevnte krava.
2. En eneste progressiv inntektsskatt for stat og kommune istedenfor de som fins nå, særlig de indirekte skattene, som er ei belastning for folket.
3. Uinnskrenka forsamlingsrett.
4. En normalarbeidsdag i samsvar med samfunnsbehova. Forbud mot søndagsarbeid.
5. Forbud mot barnearbeid og mot alt kvinnearbeid som er moralsk skadelig og helsefarlig.
6. Lover som beskytter arbeidernes liv og helse. Sunnhetskontroll av arbeiderboligene. Overvåking av bergverks-, fabrikk-, verksteds- og hjemmeindustri ved funksjonærer som er valgt av arbeiderne. En effektiv ansvarslov.
7. Regulering av fengselsarbeidet.
8. Full sjølforvaltning for alle hjelpe- og støttekasser for arbeidere.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

NOTER

1. «Kritikk av Gothaprogrammet» av Karl Marx er ett av de viktigste bidraga til utviklinga av de grunnleggende spørsmåla innafor teorien om den vitenskapelige kommunismen. Skriftet er et mønstereksempel på den uforsonlige kampen mot opportunismen. Det blei skrevet av Marx fra april til begynnelsen av mai 1875, og sendt til Wilhelm Bracke, en av Eisenach-lederne, 5. mai samme år. Dette skriftet gir ei kritisk vurdering av programutkastet til det seinere forente Tysklands sosialdemokratiske arbeiderparti i samband med samlingskongressen i Gotha.

«Kritikk av Gothaprogrammet» blei offentliggjort for første gang i 1891 av Engels, og det trass i motstanden fra opportunistiske ledere i Tysklands sosialdemokratiske arbeiderparti. Skriftet blei offentliggjort i ukeavisa «Die Neue Zeit», som var det teoretiske organet for det tyske sosialdemokratiet, i 1891, B. I, nr. 18, med et forord av Engels.

Sammen med offentliggjøringa av «Kritikk av Gothaprogrammet» utga Engels også Marx' brev til Wilhelm Bracke av 5. mai 1875.

Som det går fram av Engels' brev til Kautsky av 23. februar 1891, måtte Engels si seg enig i å dempe ned noen særskilt sterke formuleringer da «Kritikk av Gothaprogrammet» blei offentliggjort. Den foreliggende utgava er oversatt etter Marx' manuskript.

2. På partikongressen i Gotha fra 22. til 27. mai 1875 blei de to daværende tyske arbeiderorganisasjonene samla i Tysklands sosialistiske arbeiderparti. Det dreide seg om Det sosialdemokratiske arbeiderpartiet (den såkalte Eisenach-gruppa), som blei grunnlagt av Liebknecht og Bebel i Eisenach i 1869 og siden leda av dem, og Det tyske sentralarbeiderforbundet, som var prega av Lassalle-ideer og leda av Hasenclever, Hasselmann og Tölcke.

3. Kongressen til de tyske sosialdemokratene i Halle, den første etter at sosialistloven var oppheva, vedtok 16. oktober 1890, etter forslag fra Wilhelm Liebknecht, hovedforfatteren av Gothaprogrammet, å utarbeide utkastet til et nytt program til neste partikongress. Det nye programmet blei vedtatt i oktober 1891 («Erfurtprogrammet»).

4. Den første Internasjonalens kongress i Haag i september 1872 var prega av kampen mot bakuninistene. Flertallet på kongressen stilte seg på generalrådets side, som blei leda av Marx. Bakunin blei utelukka fra Internasjonalen.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

5. Det siktes til Bakunins bok «Stat og anarki», Zürich 1873.

6. Det tyske folkepartiet oppsto i 1865. Det besto hovedsaklig av demokratiske element fra småborgerskapet og delvis av representanter for borgerskapet — særlig fra Sør-Tyskland. Det tyske folkepartiet var motstandere av Prøyssens hegemoni i Tyskland. Det førte en anti-prøyssisk politikk, satte fram allmenne demokratiske paroler, men støtta likevel den separatistiske kampen til enkelte tyske stater. Det dreiv propaganda for tanken om en tysk forbundsstat og gikk samtidig imot et samla Tyskland i form av en enhetlig, sentralisert, demokratisk republikk.

I 1866 slutta Det tyske folkepartiet seg til Det sachsiske folkepartiet, som hadde ei kjerne av arbeidere. Denne venstrefløya i Folkepartiet strevde for å få til ei nasjonal samling av landet med demokratiske middel i samarbeid med Folkepartiet. I tida som fulgte utvikla denne fløya seg i sosialistisk retning. Etter at den hadde brutt med de småborgerlige demokratene, deltok den i august 1869 i arbeidet for å grunnlegge Det sosialdemokratiske arbeiderpartiet.

7. Det siktes her til den franske oversettelsen av første bind av «Kapitalen», som Marx sjøl redigerte. Det kom ut i hefter i Paris i åra 1872—75.

8. Med «Volksstaat»-bokhandelen siktes det her til forlaget til Det sosialdemokratiske arbeiderpartiet, som var knytta til redaksjonen av sentralorganet «Volksstaat» («Folkestaten»), hovedorgan for partiet.

9. Det siktes her til andre opplag av Marx' bok «Avsløringer om kommunistprosessen i Køln», som blei utgitt i 1875 av forlaget «Der Volksstaat» i Leipzig. (Se Marx/Engels *Verker*, tysk utgave, bd. 8, s. 405 — 470.)

10. Se Marx/Engels *Verker*, tysk utgave, bind 4, s. 472.

11. Det siktes her til riksdagsvalget 10. januar 1874.

12. Som Berlins Marat omtaler Marx tydelig ironisk Hasselmann, sjefsredaktøren for hovedorganet «Neuer Social-Demokrat».

«Neuer Social-Demokrat» (Den nye Sosialdemokrat) var organ for Det tyske sentralarbeiderforbundet til Lassalle-tilhengerne, og kom ut tre ganger i uka i åra 1871—76. Denne avisa gjenspeilte politikken til Lassalle-folka: tilpasning til Bismarck-regimet, flørting både med de herskende klassene i Tyskland og opportunismen og nasjonalismen til Lassalle-lederne. Avisa inntok et sekterisk standpunkt, og sto i stadig motsetning til den marxistiske ledelsen av Internasjonalen og Tysklands sosialdemokratiske arbeiderparti. Videre støtta den aksjonene som bakuninistene og folka fra anti-proletære retninger gjennomførte i hat mot generalrådet.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

13. Det borgerlig-pasifistiske Freds- og frihetsforbundet blei grunnlagt i Sveits i 1867 av småborgerlige republikanere og liberalere. Victor Hugo, Guiseppe Garibaldi og andre var toneangivende deltakere i dette. I 1867—68 deltok Bakunin i forbundets arbeid. I begynnelsen prøvde forbundet å utnytte arbeiderbevegelsen til sine formål. Det hevda at en kunne gjøre slutt på kriger om en oppretta et «Europas forente stater», noe som skapte illusjoner blant massene og fikk proletariatet til å glømme klassekampen.

14. Etter Pariskommunens fall, i åra 1871—72, prøvde Bismarck å få i stand en formell avtale med Østerrike og Russland. Hensikten med dette skulle være en felles aksjon mot den revolusjonære bevegelsen, og særlig Den første internasjonalen. På Bismarcks initiativ blei det såkalte Trekeiserforbundet danna i oktober 1873. Det var en overenskomst mellom regjeringene i Tyskland, Russland og Østerrike-Ungarn om felles opptreden i tilfelle det inntraff «rystelser i Europa».

15. Marx sikter her til lederartikkelen som «Norddeutsche Allgemeine Zeitung» skreiv 20. mars 1875 om det sosialdemokratiske programutkastet. Der heter det: «Den sosialdemokratiske agitasjonen har på mange vis blitt forsiktigere: den fornekter Internasjonalen...»

«*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*» (Nord-Tysklands avis) var ei reaksjonær dagsavis som var offisielt organ for Bismarck-regjeringa fra 60- til 80-åra, og som kom ut i Berlin fra 1861 til 1918.

16. Lassalle formulerte den «*jernharde lønnsloven*» sin slik: «Den jernharde økonomiske loven som under de nåværende forholda, *da tilbud og etterspørsel på arbeid* bestemmer arbeidslønna, er denne: At den gjennomsnittlige arbeidslønna stadig er og blir redusert til det nødvendige eksistensminimum, som i hvert enkelt land tradisjonelt er nødvendig for at folk skal kunne opprettholde livet og kunne forplante seg videre.

Det er omkring dette punktet den virkelige dagslønna til ei hver tid svinger som en pendel, uten noen gang å kunne overskride eller underskride det for lang tid av gangen. Den virkelige dagslønna kan ikke heve seg over dette gjennomsnittet gjennom lengre tid, for da ville det oppstå en lettere og bedre situasjon for arbeiderne, som ville føre til ei øking av arbeiderbefolkninga og dermed av tilgangen på arbeidskraft, som i sin tur igjen ville komme til å trykke lønnene ned til det opprinnelige nivået eller under det.

Men arbeidslønna kan heller ikke falle særlig langt under dette nødvendige eksistensminimum. For det ville føre til utvandring, at folk ikke gifta seg, ikke fikk barn og endelig til en reduksjon i antallet arbeidere på grunn av fattigdom. Dermed ville tilgangen på arbeidskraft bli mindre, og arbeidslønna brakt tilbake på det tidligere høye nivået. Den virkelige gjennomsnittlige arbeidslønna er altså i stadig bevegelse. Den kretser omkring dette tyngdepunktet, som den alltid må vende tilbake til, og er av og til over, av og til under det.» (Se «Arbeiderlesebok, Lassalles tale i Frankfurt am Main 17. og 19. mai 1863», Hottingen-Zürich 1887).

17. Det siktes her til Friedrich Albert Langes verk «Arbeiderspørsmålet og dets betydning for nåtida og framtida,» Duisberg 1865.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

18. «L'Atelier» (Verksted) — fransk månedstidsskrift, organ for handverkere og arbeidere som sto under innflytelse av ideene til den kristne sosialismen. Utkom fra 1840 til 1850 i Paris. Redaksjonsstaben besto av representanter for arbeiderne og blei valgt på nytt hver tredje måned.

19. Ærlig — Eisenach-folka blei kalt «de ærlige».

20. «Kulturkamp» var en betegnelse som borgerlige liberalere brukte om de rettslige tiltaka som regjeringa Bismarck gjorde på 1870-tallet, som blei gjennomført under parola om kamp for en verdslig kultur. Disse tiltaka retta seg mot den katolske kirka og sentrumspartiet, som begge støtta de separatistiske og anti-prøyssiske tendensene til embetsmennene, godseierne og borgerskapet i de sørvest-tyske statene. I åttiåra oppheva Bismarck de fleste av disse tiltaka for å slutte de reaksjonære kreftene fastere sammen.

21. Engels' brev til Bebel av 18. — 28. mars 1875 knytter seg etter innholdet nært til «Kritikk av Gothaprogrammet» som Marx skreiv, og uttrykker Marx' og Engels' standpunkt til den samlinga av de to tyske arbeiderpartiene — Eisenach-gruppa og Lassalle-gruppa — som var planlagt til begynnelsen av 1875. Den umiddelbare foranledninga til dette brevet var programutkastet til det framtidig forente tyske sosialdemokratiske arbeiderpartiet, som blei offentliggjort 7. mars 1875 i avisene «Der Volksstaat» og «Neuer Social-Demokrat». Dette utkastet, som inneholdt ei lang rekke politisk gale og uvitenskaplige teser og innrømmelser til Lassalle-folka, blei med små endringer godtatt av samlingskongressen i Gotha i mai 1875, og blei seinere godkjent under navnet Gothaprogrammet.

Marx og Engels hilste samlinga av de to arbeiderpartiene velkommen. Men de mente at ei sunn og varig samling bare kunne nåes på prinsipielt grunnlag, uten teoretiske og politiske innrømmelser til Lassalle-folka, som alt hadde mista innflytelsen sin blant arbeidermassene. I brevet til Bebel, som gikk inn for at de som støtta marxismen, nemlig Eisenach-folka, skulle stå i ledelsen, kritiserte Engels utkastet til Gothaprogrammet og advarte Eisenach-folka mot å gi etter for Lassalle-tilhengerne. Først 36 år seinere blei brevet offentliggjort for første gang av Bebel i boka «Fra mitt liv», del 2, Stuttgart 1911.

22. Eisenach-programmet fra 1869 blei vedtatt på den allmenne tyske sosialdemokratiske arbeiderkongressen som fant sted fra 7. til 9. august 1869 i Eisenach. På denne kongressen, der sosialdemokratene i Tyskland, Østerrike og Sveits deltok, blei Tysklands sosialdemokratiske arbeiderparti stifta. Dette partiet blei seinere også kalt Eisenach-gruppa. I det store og hele var Eisenach-programmet gjennomsyra av ånden i de ulike krava til Internasjonalen. (Trykt som tillegg i denne boka.)

23. «Der Volksstaat» (Folkestaten) — organ for Det sosialdemokratiske arbeiderpartiet (Eisenach-gruppa). Det kom ut fra 2. oktober 1869 til 29. september 1876 i Leipzig, i begynnelsen to ganger i uka, fra juli 1873 tre ganger. Denne avisa uttrykte oppfatningene til den revolusjonære strømninga i den tyske arbeiderbevegelsen. Derfor var den stadig utsatt for forfølgelser fra politiet og regjeringa. Fordi redaktørene ofte blei arrestert, fikk

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

redaksjonsstaben stadig ny sammensetting, men den allmenne ledelsen hadde likevel Wilhelm Liebknecht. Ei stor rolle for avisa spilte August Bebel, lederen for forlaget «Volksstaat». Marx og Engels skreiv artikler for avisa fra den blei starta. De hjalp redaksjonen, og korrigerte stadig linja som avisa hadde.

24. «Frankfurter Zeitung und Handelsblatt» (Frankfurts avis og handelsblad) — dagsavis med småborgerlig-demokratisk profil. Kom ut fra 1856 (fra 1866 under dette navnet) til 1943 i Frankfurt am Main.

25. Disse politiske krava i utkastet til Gothaprogrammet lød: «Det tyske arbeiderpartiet krever som frihetlig grunnlag for staten:

1. allmenn, lik, direkte og hemmelig valgrett for alle menn som har fylt 21 år i alle valg i stat og kommune,
2. direkte lovgiving gjennom folket med rett til å stille og forkaste forslag,
3. allmenn våpenopplæring, folkeforsvar istedenfor stående hærer. Folkeforsamlinga skal ta avgjørelser om krig og fred,
4. avskaffing av alle unntakslover, først og fremst presse-, forenings- og forsamlingslover,
5. folkedomstoler. Gratis rettshjelp.

Det tyske arbeiderpartiet krever som åndelig og moralsk grunnlag for staten:

1. allmenn og lik folkeoppfostring gjennom staten. Allmenn skoleplikt. Gratis undervisning,
2. frihet for vitenskapen. Samvittighetsfrihet.»

26. Det siktes her til Freds- og frihetsforbundet (se note 13).

27. Se note 16.

28. Se Marx: «Kapitalen» bind 1, 7. avsnitt.

29. Engels sikter til brosjyra som blei gitt ut av Wilhelm Bracke: «Lassalle-forslaget», Braunschweig 1873.

30. Det siktes her til verket «Filosofiens elendighet», Marx/Engels *Verker*, tysk utgave bind 4, s. 63—124.

31. Engels tenker på orda som Bakunin ytra i innledninga til verket sitt «Stat og anarki». Første bind av dette verket kom ut i Sveits i 1873. Bebreidelsene fra Bakunin, som Marx avslørte i oversikten han skreiv over Bakunins «Stat og anarki», er fullstendig grunnløse. (Se Marx/Engels *Verker*, tysk utgave bind 18, s. 597—642.)

«Demokratisches Wochenblatt» (Demokratisk ukeblad) var ei tysk arbeideravis som kom ut i Leipzig fra januar 1868 til september 1869. Wilhelm Liebknecht var redaktør. Fra desember 1868 blei den organ for Forbundet for de tyske arbeiderforeningene, som August Bebel sto i spissen for. I begynnelsen var avisa til dels påvirka av det småborgerlige

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Folkepartiet. Men takket være Marx' og Engels' anstrengelser, begynte snart avisa å føre kamp mot Lassalle-ideene, og propagandere Internasjonalens ideer og offentliggjøre Internasjonalens viktigste dokument. Den spilte ei viktig rolle ved grunnlegginga av Det sosialdemokratiske arbeiderpartiet. På Eisenach-kongressen i 1869 blei den erklært som sentralorgan for Det sosialdemokratiske arbeiderpartiet og døpt om til «Der Volksstaat» (se note 25).

32. På Gothakongressen blei de ledende partiorgana satt sammen av representanter for de to samlingsorganisasjonene. Utvalget besto av Lassalle-folka Hasenclever, Hartmann, de Rossi og Eisenach-folka Geib og Auer.

33. Kaudinsk åk — i de kaudinske passa, i nærheten av byen Caudium i det gamle Romerriket, beseira samnitterne de romerske legionene i år 321 før vår tidsrekning, under den andre samnittiske krigen. De tvang romerne til å gå gjennom et «åk» (som besto av ei galgeforma oppstilling av to loddrette og et vannrett spyd). For en beseira hær var dette den største skammen som fantes. Derfor uttrykket «å gå gjennom det kaudinske åket», dvs. å bli djupt fornedra.

34. Det siktes her til forslaget fra utvalget om å stryke følgende skrifter fra partilitteraturlista som var retta mot Lassalle: Bernhard Becker: «Avsløringer om Ferdinand Lassalles tragiske død», Schleiz 1868, «Historia om Lassalles arbeideragitasjon», Braunschweig 1874, Wilhelm Bracke: «Lassalle-forslaget», Braunschweig 1873.

35. Neste riksdagsvalg fant sted 10. januar 1877.

36. Med «Leipzig-folka» mener Engels Liebknecht, Bebel og de andre medlemmene av redaksjonen i «Der Volksstaat».

37. «Die Neue Zeit» (Ny Tid) — teoretisk tidsskrift for det tyske sosialdemokratiet. Det kom ut i Stuttgart fra 1883 til 1923. Før 1917 var Karl Kautsky redaktør. Fra 1885 til 1895 blei det trykt flere artikler av Engels. Han ga også ofte redaksjonen råd, og kritiserte den kraftig på grunn av avvik fra marxismen.

38. Engels sikter til boka si som kom ut kort tid seinere, «Brentano mot Marx på grunn av påstått sitatfusk. Historisk framstilling og dokument», Hamburg 1891.

39. Det siktes her til Wilhelm Liebknechts referat av partiprogrammet fra 15. oktober 1890 på de tyske sosialdemokratenes partikongress i Halle (se note 3).

40. «Margnotater til programmet til Det tyske arbeiderpartiet.» kom ut 31. januar 1891 i nr. 18 av «Neue Zeit» og 1. og 3. februar 1891 i «Vorwärts».

«Vorwärts» (Framover) — kom ut fra 1877 til 1878 i Leipzig og fra 1891 til 1933 i Berlin. Sentralorgan for det tyske sosialdemokratiet. Fra 1876 til 1878 under ledelse av Liebknecht og Hasenclever, fra 1891 til 1900 av Liebknecht aleine.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

41. Det siktes her til lederne for det tyske sosialdemokratiet sitt forsøk på å forhindre at Marx' «Kritikk av Gothaprogrammet» blei offentliggjort i nr. 18 av «Neue Zeit».

Sosialistloven, som tvang det tyske sosialdemokratiet til å gå inn i illegalt arbeid, blei gjennomført som et forsøk av Bismarck-regjeringa, med støtte fra flertallet i Riksdagen, 21. oktober 1878 mot den sosialistiske bevegelsen og arbeiderbevegelsen. Loven blei forlenga hvert andre eller tredje år. Under presset fra den sterkt voksende arbeiderbevegelsen blei denne unntaksloven til slutt oppheva 1. oktober 1890.

42. «Hamburger Echo» — kom ut fra 1887 i Hamburg. Sosialdemokratisk dagsavis.

43. «Hamburger Echo» nr. 33, 8. februar 1891, pekte i lederartikkelen sin, «Kritikk av det sosialdemokratiske programmet», på den betydninga det hadde for utforminga av det nye partiprogrammet at Engels offentliggjorde Marx' «Margnotater til programmet til Det tyske arbeiderpartiet».

Engels sikter her til framstillinga i Lassalles bok «Systemet med erverva rettigheter», som kom ut i Leipzig i 1861. Med utgangspunkt i filosofi og rettsvitenskap forklarte Lassalle det rettslige forholdet mellom menneskene ut fra sitt idealistiske standpunkt.

44. I en notis fra Berlin i «Arbeiter-Zeitung» i Wien, nr. 6, 6. februar 1891, blei det meddelt at Engels hadde offentliggjort et dokument av stor teoretisk og praktisk rekkevidde i Tyskland — Marx' «Kritikk» fra 1875 av det programmet for Det tyske arbeiderpartiet som bei vedtatt på partikongressen i Gotha. Videre gjorde forfatteren av notisen oppmerksom på Engels' fortjenester, og skreiv at nå var det «på tide å utforme de teoretiske prinsippa for partiet vårt helt skarpt og uten noen slags kompromiss i programmet, og i dagens situasjon kommer denne publikasjonen sannelig i rett tid».

45. Den her omtalte artikkelen til Lafargue for «Neue Zeit», blei ikke offentliggjort i denne avisa. Den kom ut i «Revue Socialiste», bind 16, nr. 93, 1892, under tittelen «La théorie de la valeur et la plus-value de Marx et les économistes bourgeois» (Marx' teori om verdi og merverdi og de borgerlige økonomene).

46. I sine «Brev fra Frankrike» i «Vorwärts» nr. 23 og 25, 28. og 30. januar 1891, avslørte Jules Guesde politikken til de mest moderate borgerlige republikanerne — de såkalte opportunistene — under ledelse av Jean-Antoine-Ernest Constans, Pierre-Maurice Rouvier og andre. Han påviste at politikken deres kompromitterte republikken, og var retta inn på undertrykkinga av arbeiderbevegelsen i landet.

47. Den redaksjonelle artikkelen som 13. februar 1891 blei offentliggjort i «Vorwärts», hovedorganet for det tyske sosialdemokratiet. Under overskrifta «Marx' programbrev», gjenga den partiledelsens offisielle innstilling til «Kritikk av Gothaprogrammet». Denne artikkelen fordømte på det sterkeste Marx' vurdering av Lassalle, og rekna det som fortjenstfullt av partiet at det hadde godkjent programutkastet trass i Marx' kritikk og at lederne av Eisenach-gruppa hadde motsatt seg råda til en vitenskaplig autoritet som Marx med et «kategorisk nei».

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

48. Fra 27. november til begynnelsen av desember 1890 hadde August Bebel, Wilhelm Liebknecht og Paul Singer vært på besøk hos Engels. På vegne av det tyske sosialdemokratiet hadde de kommet til London på 70-årsdagen til Friedrich Engels (28. november 1890). Etter forslag fra Engels møtte de som representanter for det tyske sosialdemokratiet aktivistene i engelsk arbeiderbevegelse. Eleanor Marx-Aveling, John Burns, William Thorne og Cunninghame-Graham. Ved denne sammenkomsten utveksla de synspunkt om den internasjonale arbeiderbevegelsen, og især styrkinga av den internasjonale forbindelsen mellom sosialistiske partier og organisasjoner og arbeiderpartier og -organisasjoner.

49. «Arbeiter-Zeitung» (Arbeideravisa) — grunnlagt i 1889 i Wien av Victor Adler. Hovedorgan for Det østerrikske sosialdemokratiske partiet.

50. «Sächsische Arbeiter-Zeitung» (Den sachsiske arbeideravisa) — kom ut i Dresden fra 1890. Sosialdemokratisk uke-, seinere dagsavis.

«Züricher Post» — kom ut fra desember 1890 til april 1891 i Zürich. Sosialdemokratisk avis.

51. I «Neue Zeit», 1890—91, bind 1, nr. 21, blei lederartikkelen fra «Vorwärts» for 13. februar 1891, nr. 37 (se note 49), trykt opp. Redaksjonen i «Neue Zeit» utstyrte artikkelen med et lite forord. I ei redaksjonell fotnote heter det: «Det er ei kjensgjerning at vi ikke har følt oss forplikta til å legge dette brevet av Marx fram for partiledelsen eller fraksjonen til vurdering... Ansvaret for offentliggjøringa bærer vi aleine.»

52. Ferdinand Lassalle førte fra 1845 til 1854 en skilsmisse- og formuesprosess for grevinne Sophie von Hatzfeldt.

53. Det dreier seg om forberedelsene til 4. utgave av Engels' verk «Opphavet til familien, privateinedommen og staten», som kom ut i 1891.

54. 20. februar 1891 hadde Richard Fischer underretta Engels om at partiledelsen i Tysklands sosialdemokratiske parti hadde vedtatt at Marx' arbeider «Borgerkrigen i Frankrike» og «Lønnsarbeid og kapital», samt Engels' verk «Sosialismens utvikling fra utopi til vitenskap» skulle gis ut på nytt. Han ba Engels om å skrive forord til de nye opplaga.

55. «New Yorker Volkszeitung» (New Yorks folkeblad) — kom ut fra 1878 i New York. Grunnlagt og leda av Sorge.

56. I brevet sitt av 30. mars 1891 forklarte August Bebel årsaken til at han hadde vært taus så lenge. Han skreiv: Etter offentliggjøringa av programbrevet til Marx ville han ikke svare med en gang, fordi han var svært forarga over den måten offentliggjøringa hadde skjedd på. Dessuten hadde han vært svært opptatt med riksdagsarbeid. Bebel syntes det var upassende å offentliggjøre Marx' følgeskriv til Bracke av 5. mai 1875. Etter hans

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

mening ramma det ikke partiprogrammet men derimot partiledelsen. Bebel var ikke enig i offentliggjøringa av følgeskrivet. Hovedgrunnen hans for det var at følgeskrivet ville gi motstanderne et våpen i hendene mot sosialistene, og særlig hadde den skarpe kritikken av Lassalle krenka de tidligere Lassalle-tilhengerne i partiet djupt.

I brevet sitt av 25. april 1891 fortalte Bebel Engels om situasjonen i den tyske arbeiderbevegelsen, og nevnte spesielt streikene blant kullgruvearbeiderne i Rheinland-Westfalen. Han mente at disse streikene kom svært uleilig. De ville nemlig passe svært godt for arbeidskjøperne, som søkte er påskudd for å undertrykke misnøya blant arbeiderne. Ettersom det straks ville bryte ut sammenstøt ved mulige politiprovokasjoner, især kvelden før 1. mai, hadde partiledelsen advarende mant gruvearbeiderne om ikke å gå for tidlig til aksjon.

56. Det siktes her til Audorfs prolog som blei skrevet til minnehøytida over Ferdinand Lassalle 4. september 1876.

57. «Der Vorbote» (Varselet) — kom ut fra 1881 i Chicago. Tyskspråklig anarkistisk avis.

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016

I dette heftet, på få sider, skriver Marx hva som må være de viktigste grunnsetningene til et revolusjonært arbeiderparti. Med presise og knappe formuleringer river han i stykker *Gotha-programmet* som et reformistisk og sekterisk program. I kritikken slår Marx bl.a. fast at overgangen fra sosialisme til kommunisme bare kan gå gjennom proletariatets diktatur.

Kritikken Marx gjør av Gotha-programmet kan og må brukes også i dag. Også i dag finnes det partier og grupper som med røde fraser ønsker å lede arbeiderklassen bort fra den revolusjonære veien. For å avsløre disse partienes program vil dette heftet være ei nyttig veiledning.

Heftet omfatter også flere brev Engels skreiv i forbindelse med at kritikken av Gotha-programmet ble offentliggjort første gang. Disse breva utdyper Marx på flere områder og gir samtidig et innblikk i forholda innenfor den revolusjonære arbeiderbevegelsen før århundreskiftet, spesielt i Tyskland.

Oktober

ISBN 82-7094-186-7

Pris kr. 6.-

Nettpublisering ved Forvaltningsorgan for AKPs partihistorie (www.akp.no) 2016